

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

СПЕЦИФІКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО (НЕ)ГЕРОЯ ПРОЗИ ЮРІЯ ІЗДРИКА (НА
МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «ВОЦЕК&ВОЦЕКУРГІЯ», «ПОДВІЙНИЙ ЛЕОН», «АМ™»)
МЕТОДИЧНІ ЗАУВАГИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ В ЗЗСО

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

Студентка 2 курсу, 601 групи

Мец Аліна Романівна

Керівник: к. філолог. наук **Вардеванян С. І**

Рецензент: к. філолог. наук **Меленчук О.В.**

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ___ від _____

Зав. кафедри _____ доц. Мальцев В. С.

Чернівці – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ (НЕ)ГЕРОЙ. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	7
1.1. Онтологічні параметри (не)героя постмодернізму.....	7
1.2. Відмінність постмодерністського протагоніста від модерністського.....	21
1.3. Специфіка українського постмодерністського (не)героя.....	25
Висновки до I розділу.....	31
РОЗДІЛ II ОСОБЛИВОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО (НЕ)ГЕРОЯ ПРОЗИ ЮРІЯ ІЗДРИКА	32
2.1. (Не)герой роману «Воццек&Воццекурсія».....	33
2.2. (Не)герой роману «Подвійний Леон».....	42
2.3. (Не)герой роману «АМ™».....	47
Висновки до II розділу.....	51
РОЗДІЛ III МЕТОДИЧНІ ЗАУВАГИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «СПЕЦИФІКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО (НЕ)ГЕРОЯ ПРОЗИ ЮРІЯ ІЗДРИКА» ДЛЯ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	53
3.1. Постмодерністські тексти в шкільній програмі: виклики та можливості.....	53
3.2. Розробка уроку з позакласного читання для учнів одинадцятого класу на тему: «Абсурд як об'єкт авторської рефлексії в романі Ю. Іздрика «Воццек&Воццекурсія».....	58
3.3. Розробка виховного заходу для учнів одинадцятого класу на тему: «Постмодерністський (не)герой в контексті літератури та кіномистецтва».....	68
Висновки до III розділу.....	75
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	80

ДОДАТКИ.....	87
ДОДАТОК 1.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Юрій Іздрик є одним із найвідоміших і найважливіших письменників сучасної української літератури. Будучи не лише поетом і прозаїком, а й культурологом, цей автор є одним із творців Станіславського феномену і засновником журнального проєкту «Четвер».

Іздрик написав три романи. Спільним для цих невеликих за обсягом текстів є те, що написані вони мовою, яка характерна для деяких всесвітньо відомих письменників. Олександр Бойченко, оцінюючи роман «Воццек» стверджує: «Про Іздрика треба говорити не лише в контексті української літератури, а в контексті Кафки і Музіля, Кундери й Боргеса, європейських традицій та інтелектуальних шукань у двадцятому столітті».

Над осмисленням прози Ю. Іздрика працюють дослідники: Марк Андрейчик, Тетяна Белімова, Соломія Бук, Тарас Головка, Тамара Гундорова, Марина Кірячок, Світлана Підпригора, Ніна Козачук, Галина Косарєва, Соломія Павличко, Марк Павлишин, Світлана Хопта.

Творчість такого сучасного прозаїка та поета, як Юрій Іздрик – справді є досить цікавим об'єктом дослідження.. Адже тексти Іздрика – це тексти-прикладі того, якою повинна бути сучасна українська література. Ось, скажімо, роман «Воццек» вперше опубліковано у 2002 році, це 16 років після аварії на АЕС та 11 років після того, як було проголошено незалежність України. Тобто тексти Іздрика – це «молоді» тексти, які ввібрали в себе той післячорнобильський дух та дух нової української літератури, літератури України незалежної, самостійної. А саме таке нове, незвичне, незвідане, нечитане і викликає найбільшу цікавість, стає об'єктом уваги і масового обговорення.

Мета роботи: проаналізувати теоретичні аспекти поняття «постмодерністський (не)герой»; дослідити специфіку постмодерністського (не)героя прози Ю. Іздрика на основі трьох творів («Воццек», «Подвійний

Леон», «АМ™»); розробити методичні рекомендації щодо практичного застосування теми у закладах середньої освіти.

Поставлена мета передбачає розв'язання **таких завдань:**

- ознайомитися з теоретичними працями, які досліджують феномен постмодерністського літературного героя;
- дослідити специфіку постмодерністського героя у романі Ю. Іздрика «Воцек»;
- з'ясувати як проявляється постмодерністський герой у романі «Подвійний Леон»;
- проаналізувати постмодерністського героя у романі «АМ™»;
- з'ясувати актуальність теми «Специфіка постмодерністського (не)героя прози Юрія Іздрика» для закладів середньої освіти;

Об'єкт дослідження – проза Юрія Іздрика, зокрема романи «Воцек», «Подвійний Леон», «АМ™».

Предмет дослідження – характеристика постмодерністського (не)героя у зазначених творах Юрія Іздрика.

Методи дослідження. У роботі використано: *історико–літературний метод* для порівняння постмодернізму з попередніми літературними епохами, а також для дослідження розвитку українського постмодернізму; *психоаналітичний метод*, за допомогою якого досліджувалася поведінка героїв крізь призму ментально-психологічних домінант особистостей; *порівняльний метод* використано з метою виявлення спільних ознак між героями різних творів як Юрія Іздрика, так й інших письменників-постмодерністів; *стилістичний* метод допоміг дослідити індивідуальні риси кожного окремого героя.

Матеріалом для дослідження послужили прозові твори Юрія Іздрика «Воцек&Воцкекурсія» (1997), «Подвійний Леон» (2000), «АМ™» (2005).

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що спеціальних праць, присвячених постмодерністському (не)герою прози Юрія Іздрика, немає, більше того – нема навіть робіт, де розглядалося б поняття

«постмодерністський не(герой)». Новизна також стосується і методичної частини роботи: у магістерській роботі розроблено унікальні конспекти уроку та виховного заходу.

Практичне значення роботи. Матеріали магістерської роботи можуть знайти застосування при подальшому вивченні особливостей постмодерністського не(героя) українських авторів, а також результати методичного дослідження можуть стати в нагоді у практичній роботі учителів української літератури.

Теоретично-методологічною основою роботи стали праці вітчизняних літературознавців, зокрема, О. Бойченка, С. Бук, Т. Гаврилова, Я. Голобородька, Т. Гундорової, О. Даниліної, Я. Дубинянської, В. Єшкілева, М. Жулинського, Г. Косаревої, М. Павлишина, С. Підпригори, Д. Попіль, Л. Стефанівської, Харчук, С. Хопти, Н. Тишківської та ін.

Апробація роботи. Деякі ідеї магістерської роботи були апробовані на конференції студентів філологічного факультету імені Юрія Федьковича – «Специфіка постмодерністського (не)героя на прикладі роману Воцек&Воцекургія, Чернівці, 2021 рік [37, с. 161].

Структура магістерської роботи спричинена метою та завданнями дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, а також загальних висновків та списку використаних джерел (позицій). Обсяг роботи – 87 сторінок, з них 76 – основного тексту.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ГЕРОЯ

1.1. Онтологічні параметри (не)героя постмодернізму

Для літератури епохи постмодерну характерні екзистенційні ноти, а конкретно вони проявляються в яскравому вираженні абсурдистських мотивів. Тобто для такої літератури властива наявність страждання, присутні мотиви відчаю та страху, а також ірраціональності буття.

Як філософська течія, екзистенціалізм почав формуватися у першій чверті ХХ століття. Основні його представники – філософи М. Бердяєв, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, Б. Паскаль, а також письменники Ф. Достоевський та М. Унамуно. За слушною заувагою Г. Токмань, – «Поняття «екзистенціалізм» дуже умовне, оскільки існують індивідуальні цілісні, своєрідні концепції світу й людини у різних філософів, яких зараховують до екзистенціалістів» [47, с. 63].

Власне, екзистенційна проблематика – одна з основних ознак постмодерністської творчості. Можемо виокремити основні екзистенційні мотиви:

Мотив абсурдності світу – один із найбільш виражених у постмодерністській літературі. Його ми можемо помітити ще в модерні, однак відмінність у тому, що постмодерн усвідомлює не лише абсурдність об'єктивного світу, а й суб'єктивного також.

Мотиви самотності та страждання, тривоги, дезорієнтації, відчаю в літературі постмодерну є результатом того, що суб'єкт втрачає системність та цілісність, які були йому притаманні в попередні культурні епохи.

Мотиви вибору і свободи. Як говорив Ж.-П. Сартр: «Людина приречена бути вільною». Однак у постмодерністській творчості свобода та вибір перетворюються на несвободу і невибір (тобто неможливість зробити вибір).

Дезорієнтована людина (якою і є постмодерністський герой) не може зробити вибір вільно.

Мотив смерті. Екзистенціалізм розглядає смерть у її стосунку до суб'єктивного світу окремої особи і, з одного боку, має в перспективі визначати життєвий шлях, адже життя є «буттям у напрямку смерті», а з іншого боку, є абсурдною ситуацією, бо обриває проєкт суб'єкта свідомості в його прагненні стати абсолютним «буттям для себе в собі».

Отже, у художній літературі епохи постмодерну мотиви екзистенціалізму проявляються доволі часто. Майже всі вказані екзистенційні мотиви зустрічаються у постмодерністських творах. Але якщо брати до уваги саме твори українських письменників, то можна помітити, що мотив абсурдності світу відіграє помітну роль у їх творах.

Хвороба, байдужість до зовнішнього і внутрішнього світів, внутрішня спустошеність, відсутність віри, самоповаги, деформоване уявлення про прекрасне (якщо воно взагалі існує), несвобода, страх – це характеристика не лише Іздрикового героя, але й більшості персонажів творів інших українських авторів-постмодерністів.

Хоча герой постмодерну й ставить себе вище безглузлого світу і навіть здатний зробити власний вибір. Однак, відмежувавши себе від суспільства, такий герой не здатний бути відповідальним за свій вибір. Тож свобода вибору наче присутня, та все ж герой залишається рабом обставин. А така людина апріорі не може бути вільною в абсурдному світі.

Найголовнішою відмінністю абсурду є те, що до літератури він прийшов через філософію, а не безпосередньо з логіки, хоча як художній прийом був відомий ще з античності. А. Камю – засновник філософії абсурду – розглядав це поняття «як протиріччя особистості самої себе, як зіткнення людини зі світом і як єдиний зв'язок між ними» [26, с. 236].

С. К'єркегор розглядає абсурд як те, що знаходиться за межами розуму і не тотожне неправдоподібному і непослідовному [30, с. 46]. Він, звертаючись

до історії Авраама, якого Бог попросив принести йому в жертву сина Ісаака, розглядає поняття віри як парадокс, непідвладний жодному мисленню.

Однією з характерних рис абсурду, які містять в собі покликання до іншого, до буття, є трагізм. Зокрема у філософських та літературознавчих текстах абсурд пов'язують з комічним, однак самі автори цих текстів відзначають, що абсурд і комічне не тотожні.

Абсурдність, невизначеність світу щодо поняття «людина – світ» обумовлює глибокий трагізм екзистенціального існування особи. І цей трагізм може відчутти будь-яка людина, яка встигла відкрити для себе творчість П. Пікассо та Д. Хармса. Е. Іонеско, мізкуючи над проблематикою театру абсурду, наводить цитату В. Шекспіра: «Світ – це історія, розказана ідіотом, повна шуму і люті, позбавлена будь-якого змісту і значення» [24, с. 61].

Говорячи про літературу абсурду, слід зазначити і таке поняття, як абсурдизм. Абсурдизм як літературний напрям заперечує реалістичний підхід в зображенні людини і світу. Письменники-абсурдисти винайшли нові засоби художнього освоєння дійсності і передачі своїх поглядів і ідей, які зовсім відрізняються від традиційних. Саме тому п'єси театру абсурду складні і неоднозначні як в сприйнятті, так і в інтерпретації.

Основними рисами п'єс театру абсурду є відсутність логіки в розвитку подій, незрозуміла трансформація явищ і понять, невмотивованість дій персонажів, невизначеність проблематики, наявність психологічного і соціального вакууму, нездатність персонажів до спілкування. Тотальний алогізм – це та межа, яка властива драматургії абсурду.

Діалоги п'єс театру абсурду нагадують випадково підслухані розмови, які здаються незрозумілими або навіть безглуздими, оскільки бракує інформації про ситуацію і події для їх адекватної інтерпретації. У результаті протягом цілої п'єси читача (глядача) не покидає відчуття, що він не знає чогось істотного, що дозволило б йому зрозуміти все до кінця.

Письменники-абсурдисти створили світ фантазії, страшних снів і незрозумілих передчуттів, які притаманні людині. М. Есслін говорить про

вплив Ібсена, Сартра, Камю, а особливо Кафки на формування літератури абсурду [25, с. 434].

Ефект абсурдності посилюється також за рахунок особливостей реалізації категорії хронотопу, яка визначає художній час і місце подій. Зазвичай п'єсам театру абсурду притаманна відсутність так званого макропростору, тобто повна або часткова відсутність зв'язків з більш широким контекстом.

Інший параметр хронотопу – час подій – також отримує особливу реалізацію в деяких виставах. П'єсам театру абсурду властива практично повна невизначеність часу протікання дії. Зазвичай у традиційних п'єсах тимчасові параметри позначені в авторських ремарках або зрозумілі з подальшого контексту.

Час ніколи не є визначеним або зрозумілим, що є, безумовно, важливою жанровою ознакою абсурдських п'єс, оскільки ситуації представлені як вихоплені з дійсності фрагменти, без будь-яких ретроспективних або проспективних зв'язків.

Штучна ізолюваність у часі виступає як художній прийом, що підкреслює незмінність плачевного стану людини. Отже, поняття художнього часу (категорії, яка визначається розвитком сюжету і відповідною зміною станів персонажів) практично відсутнє. У процесі розгортання п'єси не відбувається змін, які б впливали на ситуацію.

Для реалізму була характерна тема фізичної хвороби. Доволі часто на сторінках художніх творів зустрічалися описи захворювання на туберкульоз. Ще зовсім недавно, до 20-30 років ХХ століття ця хвороба, яка називалася тоді «сухотами», вважалася невиліковною. Оскільки зараження туберкульозом відбувається повітряно-крапельним шляхом, то заразитися ним було досить легко. Одним із творів, у яких зображена ця хвороба, є роман «Злочин і кара» Ф.М. Достоевського. У цьому творі на туберкульоз страждала Катерина Іванівна Мармеладова.

Якщо говорити про постмодернізм, то тут на перший план виходить тема хвороби не стільки фізичної, скільки психічної. Тамара Гундорова, досліджуючи це питання, говорить: «Саме хвороба у після-постмодерному світі виявляється загрозливою не лише для духовного, ментального і фізичного стану людини, але загострює питання про саму людську природу та її межі». Тобто дослідниця розглядає проблему хвороби ще ширше: «постмодерністська хвороба» вражає не лише тіло та психіку, а загальну сутність людини. В античності людина розглядалася як частина космосу, в сучасному ж світі людина розглядається не як частина чогось, а як окрема (суверенна) особистість з власним моральним та естетичним світом.

Як пише О.Вайнштейн, «специфіка людини епохи постмодернізму визначається тим, що вона існує вже після того, як відбулася подія децентралізації і вже не працюють такі звичні міфологеми, як Бог, Природа, Душа, Сутність» [9, с.72].

Постмодерністський текст створює нового читача. Тобто відбувається залучення реципієнта в історію «життя» тексту. Весь проміжок значень і сутностей тексту робить фокус на читача, який, таким чином, поряд з автором сам виступає творцем нових сенсів. Якщо автор створює формально виражений твір, то читач створює текст. Однак читач – це людина, що не має біографії, історії та психології, він всього лише хтось, хто, як художник, торкається полотна пензлем, мазок за мазком створює шедевр. Так само і читач зводить в одне ціле всі ті штрихи, що утворюють письмовий текст.

Для такого тексту характерні ігровий стиль, розгляд повсякденного життя крізь призму абсурду, іронічність та пародійність.

Якщо мова йде про гру, то кожна гра має свої правила. Уявимо гру в шахи: фігури переставляються відповідно до певних правил, які відомі обом гравцям. Але в постмодернізмі гра не схожа на всім відому гру в шахи. Це особлива гра, де нема ні переможця, ні того, хто зазнає невдачі. Цікавим аспектом постмодерністської гри є те, що учасник може навіть не

здогадуватися про свою участь в грі. І тому приймати весь перебіг подій за чисту монету.

Для героя постмодернізму світ розглядається крізь призму хаосу, складності та багатогранності. Тому кращий спосіб його сприйняття – ігровий. Тобто з точки зору постмодернізму все відносно: істини не існує, реальності не існує (вона замінюється на віртуальну реальність). Все живе та святе залишилося в епосі модернізму. Ми ж живемо в післямодерністський час, тобто в епоху постмодернізму, де залишається лише глузувати та насміхатися над цим дивним світом.

Постмодерністський герой – це доволі складна персона, багатопланова. Він може перебувати одночасно в кількох вимірах: об'єктивному, суб'єктивному, божественному. Однак у своїх стосунках із суспільством, природою та іншими людьми (тобто всім тим, що повністю протилежне його особистості) герой завжди бінарний. Він приймає два стани: внутрішній і зовнішній. Він йде двома шляхами: інтровертивним і екстравертивним. В аспекті інтроверсії герой «обдумує заздалегідь», тобто живе в світі почуттів, мрій та снів. В аспекті екстраверсії герой спочатку «діє», а потім «обдумує». Він живе в реальному світі заради його активного освоєння.

Особливо яскраво індивідуальність постмодерністського героя віддзеркалюється в його імені. Саме ім'я дає початок буттю героя в літературному творі. В імені можна побачити проєкцію його внутрішнього життя, певні психічні процеси. Ім'я допомагає розгадати характер людини, формує певні якості особистості.

До прикладу, ім'я «Воццек» запозичене із однойменної опери Альбана Берга. Особливість цієї опери в тому, що вона використовує атональність, тобто музику без тональності. А тому така музика здатна виражати божевілля та відчуженість, а це – одні із рис Іздрикового Воццека.

Вік, історія професія та покликання героя здатні передавати процес соціалізації. Наприклад, професія дає герою право на суспільно корисну діяльність. Вік встановлює потенційну можливість тих чи інших дій. Розповідь

про минуле героя, його батьків, країну й місце, де він живе, надає герою чуттєво відчутний реалізм, історичну конкретність.

Внутрішній образ героя має у своїй структурі світогляд, етичні переконання, думки, уподобання, віру, висловлювання та вчинки. Світогляд та етичні переконання надають герою необхідні онтологічні й ціннісні орієнтири; визначають сенс його існування. Віра чи (не)віра визначає місце героя в духовному полі, його ставлення до Бога. Вчинки і висловлювання позначають результати взаємодії душі і духу.

Для такого героя характерні алогізм і невмотивованість вчинків, непередбачуваність поведінки, ірраціональність сприйняття світу, невміння поставити межу своїм бажанням, потребам, примхам, іманентний страх перед майбутнім, інстинкт руйнування всього в сукупності з суїцидальним комплексом обумовлюють стереотип мислення і поведінки героя, який на зовнішньому рівні свого існування володіє культурою, тонкістю, чарівністю, витонченістю, знаходиться в статусі напівбога, а в своєму внутрішньому «я» (часто в уяві) здійснює жахливі вчинки. Дикий сплеск негативної енергії нічим не пояснюється. Торжествує безглуздя антилогіки.

Початок такого типу особистості можна виявити і в концепції людини

Ф.Ніцше:

« Людина є те, що треба подолати »;

« Ви пройшли шлях від хробака до людини, та багато чого у вас залишилося ще від хробака »;

« Людина – брудний потік. Треба бути морем, щоб прийняти в себе брудний потік і не стати занечищеним »;

« Велич людини в тому, що вона є мостом, а не ціллю; і любові в ній гідне лише те, що вона є переходом і знищенням »;

« Людина завжди на краю безодні »;

« Якщо довго вдивлятися в прірву, прірва починає вдивлятися в тебе»

[39, с. 3].

У такому філософському обґрунтуванні особистості полягає не тільки передбачення Ф. Ніщє часу, коли «народяться великі дракони», а й утвердження як данності суперечливого характеру людської природи, втручання в яку позбавлене будь-якої перспективи. Таке розуміння не можна зводити до невіри в людський розум, активність, силу і цінність особистості, скоріше, це відмова від абсолютної істини. Ірраціоналізм в підході до людини в першу чергу пов'язаний з проблемою розуму.

« Від розуму біди куди більше, ніж користі. Розум більше руйнує, ніж творить, здатний швидше заплутати, ніж прояснити будь-яку проблему, творить більше зла, ніж добра » [18, с. 173].

Герой літератури постмодернізму – це втрачена людина, яка розчинилася в повсякденності, загубила зв'язок із зовнішнім світом, така людина переживає свою відчуженість і втрату духовних орієнтирів. Вона не розуміє куди їй йти, у що вірити, така людина навіть не знає про що їй думати та як відчувати, оскільки її думки й почуття zdeформовані впливом трагічної дійсності. Постмодернізм в образно-символічній формі відтворює загальний абсурд життя, розрив соціальних і духовних зв'язків у світі, падіння людства в безодню, з якої немає шансів на спасіння.

Давайте окреслимо поняття «постмодерний персонаж» як історико-культурний феномен сучасності в його зіставленні з типами персонажів інших культурних епох.

До гносеологічних факторів, які мають вплив на видозміну літературно-художнього осмислення людини, можна віднести такі: 1) епістемологічні критерії опису дійсності (тобто що і як людина думає про світ і, власне, про себе в ньому); 2) рівень антропологічних досягнень в галузі етико-аксіологічних знань і принципів (яку оцінку людина дає собі у світі, що вона вважає красивим та етичним); 3) кут бачення взаємостосунків між художнім словом і дійсністю.

Персонаж античного епосу, зважаючи на свою окремішність у тканині твору, не усвідомлює себе поза колективом. Його внутрішній світ майже не

зображується (Гомер, Гесіод, Есхіл, Софокл). Він підпорядковується синкретичному, ціліснозамкненому міфосвітові і, що цікаво, досить комфортно відчуває себе в ньому.

Доба середньовіччя вже починає вносити певні зміни в бачення світу, який пізнається вже як об'єкт; людина перестає сприймати себе частиною не гармонійного світу, починає пізнавати своє нематеріальне (внутрішнє) єство. У творчості різко збільшується відсоток фантастичного, за допомогою якого будується «божественна» чи «людська» комедія.

В епоху Ренесансу на перше місце виходить людська особистість, окрема, сама по собі (на відміну від колективної античної) з усіма своїми індивідуальними потребами як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. За словами О.Лосева, вона «обов'язково мислиться фізично, тілесно, об'ємно і трьохмірно» [46, с. 241]. У творчості на перший план виходить прагнення автора створити універсальний, цілісний та замкнений художній твір. Світ, який раніше сприймався цілісно-гармонійним, незмінним, поступово перетворився на ірраціональний хаос з високим вмістом нерозв'язаних суперечностей. А людина в такому світі набуває бінарних поглядів: роздвоюється між добром і злом, які одночасно поєднуються в її бутті, стає амбівалентною і це все веде її до духовної депресії.

Епоха романтизму. Гіпотетично недосяжна істина існує об'єктивно. Уява може «піймати» певні «моменти істини» – у цьому, за романтизмом, суть художньої творчості. Звідси ми можемо спостерігати прихильність романтиків «брати людину в найширших масштабах, в системі відношень з «великими реальностями буття» [25, с. 246] – природою, історією, Богом, долею. Та досить швидко відчуття причетності до Вічного змінюється іронією в душі Гофмана чи Гоголя. Адже, постійні розмови на «вічні теми», досить легко можуть перетворитися на банальність. Романтична іронія в цьому сенсі, за словами Г.Гачева, «є такий завершений образ ..., який в собі борсається і повністю розімкнений у дурну безкінченість. Його гірка гримаса – ознака того, що виплутатися з рабства власних суперечностей він не може» [11].

Оскільки романтизм не справився з місією розв'язати ці суперечності, тож за цю роботу взявся реалізм, використавши такі основні принципи: зображення життя в причинно-наслідкових зв'язках, відтворення соціально-історичної зумовленості людини. Реалізм неможливий без віри в досягнення ідеалу. Тому автор-реаліст повинен брати до уваги необмежену кількість явищ, і вони повинні бути реалістично сублімованими, тобто апріорно перетворюватись чи то на моральні, чи то на естетичні цінності.

Реалістичний тип у творчості розпадається із відчуттям втрати віри в переможний раціоналістичний розум. І ця зневіра в раціональне підкріплювалася тотальною втратою віри в існування будь-яких об'єктивних істин. «Бог помер», – сказав Ф.Ніцше. Модерна особистість услід за ним, бачить в навколишньому світі лише абсурд. Звідси – гранично суб'єктивний самовираз, при якому художня реальність характеризується мінімальними зв'язками з об'єктивною дійсністю. Кожна людина за правилами модерністської свідомості – цілий Усесвіт, космос, а поза його межами – лише абсурд. Тому такий персонаж претендує на те, щоб посісти місце Бога, а головним предметом його зацікавлень стає його власний внутрішній світ.

І нарешті настає час нової культурної епохи, яка отримала назву постмодернізм. Вона багатовимірна в національних літературах.

Отже, постмодернізм – це образно-стильова система, яка поєднує в собі художній досвід багатьох попередніх епох. Вона відрізняється потужним розвитком інтелектуальної тенденції і є черговою ланкою в ланцюгу історії.

Постмодернізмом в українській літературі охоплює творчість письменників кінця 1980-х рр. – початку XXI ст. Для цієї літературної епохи характерним є еkleктика попередніх напрямів літератури, цитатократичність, а також гра як спосіб існування автора, читача та самого твору.

Однак, чи був би постмодернізм таким постмодернізмом, яким ми його звикли вже бачити, без своїх попередників? Того ж модернізму, чи навіть більш ранніх – класицизму, романтизму, просвітництва. Є підстави вважати, що не був би. Постмодернізм неможливо охарактеризувати у контексті одного

стилю. Він є сумішшю різних таких стилів. Постмодерністська картина може бути стилізована Венерою Боттічеллі (доба Відродження). Адміністративна будівля, побудована в постмодерністському дусі, може являти собою поєднання модерністських скла і сталі з середньовічними рильцями водостічних труб у вигляді фантастичних фігур з бароковими завитками.

Кожна літературна доба має своє принципово відмінне бачення художнього зображення людини. Найвагоміші причини видозміни літературно-художнього осмислення особи – онтологічні та гносеологічні зрушення, якими можна означити будь-яку нову культурну епоху.

Характеристика персонажів відбувається за рахунок їх вчинків, які вони здійснюють, а також форм поведінки та особливостей спілкування. Усі ці процеси в людині при побудові художнього світу, як і в реальному житті мають певну складову – свого роду ядро, яке М. Бахтін позначив центром особистості, А. Ухтомський – положеннями, які окреслюються відправними інтуїціями людини. Для того, щоб позначити стійке осердя свідомості та поведінки людей, широко застосовується словосполучення «ціннісна орієнтація». Як писав Е. Фромм: «Немає жодної культури, яка б могла обійтися без системи ціннісних орієнтацій чи координат». Є ці орієнтації, продовжував учений, «і в кожного індивіда» [48, с.112].

Літературному персонажу не обов'язково бути героєм, як «носієм ціннісних орієнтацій», щоб існувати у художньому творі, але і втіленням негативних рис або пригніченою сутністю людини, свого роду «антигероєм».

Це поняття вперше запровадив Ф. Достоевський, який використав образ антигероя у своїх творах, потім Ю. Крістева небезпідставно скористалася такими словосполученнями як «розколоті я», «розщеплені суб'єкти». Людина, яка втратила будь-які цілі та сенси, дуже зацікавила письменників ХХ століття, зокрема таких як Ф. Кафка, М. Метерлінк.

Автор твору незмінно висловлює своє ставлення до позиції, установок, ціннісної орієнтації свого персонажа. При цьому сам образ персонажа є творінням письменницької концепції, ідеї, тобто як щось ціле, що перебуває у

більш широких рамках художньої цілісності у вигляді художнього твору. Авторське ставлення до свого художнього героя може бути або чимось рідним, або відчуженим, але в жодному разі воно не може бути нейтральним. Але як би там не було, у літературних творах так чи інакше присутня дистанція між автором та персонажем. При тотожній внутрішній рівності між автором і героєм може утворитися діалогічне ставлення письменника до вигаданої та зображуваної ним особи.

Тепер звернемо увагу на портрет персонажа та його цінність у художній структурі твору. Портрет персонажа – це ніщо інше як опис його зовнішності: тілесних, природних та, що важливо, його вікових властивостей, такі як риси обличчя та фігури, колір волосся, а також все те, що він отримав від суспільства, культури навколо нього і самого себе (тобто одяг, зачіска, прикраси та косметика). Портрет також дозволяє нам побачити характерні для персонажа рухи тіла, жести, а також міміку, вираз обличчя та очей. Усе це є стабільним комплексом характеристик «зовнішньої людини».

Не менш важливим є для письменників і надалі читачів те, що виражають особи, яке враження залишають, які емоції та думки викликають. Завершивши з визначенням «портрет персонажа», ми переходимо до форм поведінки людини та літературного героя. І це – сукупність рухів та поз, жестів і міміки, слів, що вимовляються, та їх інтонації. Ці форми за своєю природою є динамічними та проходять нескінченні зміни залежно від ситуацій цього моменту. Тим не менш, в основі цих текучих форм лежить стійка, стабільна даність, яку ми назвемо поведінковою установкою чи орієнтацією.

Однією з найважливіших умов для спілкування якраз і вважаються типи поведінки людей, і вони за своєю природою різнотипні, оскільки в певних випадках поведінка зумовлена традиціями та звичаями, а в інших, навпаки, розкриваються індивідуальні риси людини та її вільна ініціатива щодо інтонування та жестикуляції. Сам характер рухів, жестів, інтонацій багато в чому відштовхується від очікувань людини від розмови: від її наміру та звички повчати інших (поза і тон наставника, оратора), або, навпаки, спілкуватися з

навколишніми людьми на рівних, або, нарешті, поставивши когось у авторитет. Так і виходить, що в одних випадках поведінка зовні ефективна, посилена частотою жестів і рухів тіла, а в інших – буденна і невибаглива, нудна на вигляд поведінка. Такий репертуар та мова форм поведінки літературних персонажів

Щоб уявити та зрозуміти форми поведінки як реальних осіб, так і героїв літератури, нам показано умовні знаки, смислова наповненість яких залежить від домовленості людей, що належать до тієї чи іншої спільності. Більше того, людська поведінка незмінно виходить за вузькі рамки умовної знаковості. Чи не центр «поведінкової сфери» становлять саме природні знаки, які виступають перед нами у вигляді ненавмисних жестів і міміки, не підданими будь-якими установками чи соціальними нормами. Ці природні симптоми є нашими душевними переживаннями та станами. Загалом, форми поведінки персонажів (разом зі своїми портретами) становлять одну із суттєвих граней світу літературного твору. Без зацікавленості у «зовнішній людині» та людині в «ціннісно-естетичній втіленості» сама творчість автора не може існувати. Про термін «персонаж» та його роль у світі художнього твору хотілося б додати таке поняття як «система персонажів» та сюжет, що складають основу предметного світу в епічних та драматичних творах і, як і будь-яка система, сфера персонажів твору створює характер через складові її елементи (персонажі) та структуру – «відносний стійкий спосіб (закон) зв'язку елементів». Статус персонажа отримує той чи інший образ саме як елемент системи. І для утворення такої системи персонажів знадобляться як мінімум два суб'єкти. Що стосується сюжету, то сюжетні зв'язки як системоутворюючий принцип можуть бути дуже складними, розгалуженими та охоплювати величезну кількість персонажів. Як, наприклад, в «Іліаді» Гомера оспівується не тільки Ахілл, його гнів, але й безліч інших героїв та поява цих осіб у творі зазвичай мотивована сюжетом. Проте сюжетний зв'язок – єдиний спосіб зв'язку між персонажами.

Система персонажів – це певне співвідношення характерів, що дає нам можливість пов'язувати їх один з одним за їх відповідною значимістю. За системою характерів ми бачимо творчу концепцію, саму ідею твору, що створює єдність найскладніших композицій. Основна ідея цієї концепції розуміється по-різному і це неминуче, оскільки будь-яка інтерпретація тією чи іншою мірою суб'єктивна. Але в будь-якій інтерпретації саме існування персонажів та їх розміщення у тексті розглядаються не наївно-реалістично, а в контексті єдності сенсу твору.

Матриця образів героя, псевдогероя та антигероя

Герой	Псевдогерой	Антигерой
Патріотизм	Індивідуалізм	Маргінальність
Духовність	Тілесність	Хворобливість
Поза часом	Мода	Фетиш
Святий	Знаменитий	Хам
Смерть	«Стьоб»	Самогубство
Самопожертвування	Гедонізм	Драйв–мислення
Альтруїзм	Позерство	Іронія
Доброта	Маніпуляція	Егоїзм
Скромність	Амбіційність	Цинізм
Безкорисливість	Прагнення до багатства	Особисті інтереси

Для оцінки вибору образу героя/ антигероя використовуються критерії, що включають ідеали-образи за ставленням до моральних понять:

1. Моральні цінності, що складаються на основі реальних вчинків, які ми не просто оцінюємо, а й схвалюємо як благородні, хороші. Образу героя відповідають добро, безкорисливість, любов до ближнього. Образу антигероя відповідають відсутність любові до ближнього, свідоме заподіяння страждань.

2. Моральні почуття. Герой виявляє відповідальність за людей близьких та далеких, почуття обов'язку; антигерой – безвідповідальність.

3. Становлення волі, самовдосконалення у напрямі фізичного, психічного та морального здоров'я. Герой: фізична сила проявляється у стійкості, психологічному здоров'ї, у сміливості. Антигерой: у фізичному

плані не виявляє нерозсудливість і самозакоханість: у психічному плані – інфантильність, жорстокість драйв-мислення, постійне прагнення до задоволень; в моральному – заперечення соціальних заборон.

4. Моральна поведінка. Герой виявляє прагнення та готовність до вчинку, любов до Батьківщини. Антигерой – заперечення Батьківщини, космополітизм, гедонізм.

1.2. Відмінність постмодерністського протагоніста від модерністського

Одні вважають постмодернізм продовженням і розвитком модернізму, і постмодерністська література вважається нічим іншим, як просто продовженням тенденцій модерністської літератури на новому історичному етапі, тоді постмодернізм – це просто те, що йде після модернізму. Інші бачать у культурі постмодернізму розрив з класичним модернізмом першої половини століття, треті зайняті тим, що відшуковують у минулому письменників, чия творчість вже несе в собі ідеї та принципи постмодернізму.

Міркування Ліотара такі: «Що ж таке постмодерн? Яке місце він займає або не займає серед запаморочливих питань з приводу правил зображення і розповіді? Звичайно ж, він є частиною модернізму. Все, що увійшло в побут, навіть вчора, підозріло. Який простір критикує Сезанн? Імпресіоністський. Який об'єкт Пікассо і Брака? Сезаннівський. Твір може стати модерністським, лише побувши постмодерністським. Зрозумілий таким чином постмодернізм – не кінець модернізму, але стан його народження, і цей стан постійний» [9, с. 47]. Тобто французький філософ говорить не про тяглість модернізм – постмодернізм, а про неперервну колову циклічність – постмодернізм – модернізм – постмодернізм.

Постмодернізм – це те, що в модернізмі відсилає до непередставленого зсередини представленого; не задовольняється правильністю форм, смаковим консенсусом; зацікавлене в нових уявленнях, які дарують не задоволення, а почуття того, що непередставлене існує. Постмодерністський художник чи письменник знаходяться в ролі філософа: текст, який він пише, твір, який

створює, в принципі не можуть підкорятися встановленим правилам, про них не можна робити висновки за допомогою детермінованих суджень, застосовуючи до цього тексту або твору відомі категорії.

Естетика модернізму – ностальгічна естетика піднесеного; вона допускає покликання на непредставлене лише як на змістову відсутність, проте форма продовжує давати читачеві або глядачеві привід для втіхи і задоволення завдяки своїй впізнавальній щільності. А ці почуття не утворюють справжнього почуття піднесеного, що є внутрішнім поєднанням задоволення і страждання: задоволення від того, що розум перевершує будь-яке представлене, біль від того, що уява або почуття не досягають рівня поняття.

« Найбільш істотною філософською відмінністю постмодернізму є перехід з позиції класичного антропоцентричного гуманізму на платформу сучасного універсального гуманізму, чий екологічний вимір обіймає все живе – людство, природу, космос, всесвіт » [35].

Постмодернізм, на відміну від модернізму висуває деякі нові естетичні і художні канони, а не ті чи інші спільні підходи до естетичного; він прагне створити принципово нове середовище.

Постмодернізм – це не реакція на проблеми модерну. Це швидше претендент на вирішення цих проблем новими, альтернативними способами.

Перш за все постмодернізм не повертає, а лише імітує втрачене, чи то жива спонтанність в літературі, чи то реальна свобода в політиці. Він лише зображує хаотизм живого середовища – він «проектуює спонтанне», «викреслює природне», і ця фальш завжди помітна або відчувається нутром.

« Важливу відмінність постмодернізму від модернізму можна побачити в ролі і позиції автора. У модернізмі авторське суб'єктивне світосприйняття підкреслено декларується. З постмодернізмом пов'язана знаменита теорія «смерті автора», первинності тексту, а не його творця. Відповідно це змінює характер і інтертекстуальності, і полілогічності, і діалогічність в

постмодернізмі. Тут вони співвідносяться не так зі стилем, скільки з концепціями змістоутворення » [51].

Описуючи постмодернізм як протилежний модернізму тип світогляду, Ж. Дерріда, наприклад, доказує, що він означає остаточну поразку модернізму. Іншої позиції дотримується один із основоположників філософського постмодернізму Ж. Ф. Ліотар – який відзначаючи розпливчастість меж постмодернізму, вважає його частиною модернізму: постмодерн з'являється не після модерну, він вже знаходиться всередині модернізму приховано. «Постмодерністське», «Постмодернізм», «Постмодерн» – ці поняття для Ліотара за своїм змістом тотожні словосполученню «Переписати сучасність» [32].

Постмодернізм доводить до логічного кінця установки модернізму, заперечуючи їх суть. Модернізм базувався на невірі в розум, нерозумінні його слабкості, невіру в те, що за допомогою розуму, який надзвичайно недосконалий, можна розумно осягнути світ, організувати хаос. Сенс модернізму – протиставити раціоналізму матеріалізму своєрідність суб'єктивістських інтерпретацій буття. Мета модернізму – пошуки втраченої повноти і цілісності в емоційній пам'яті.

Одним з головних принципів постмодернізму стала цитата. «Ми живемо в епоху, коли всі слова вже сказані», – сказав С. Аверінцев. Інакше кажучи, кожне слово, навіть буква в постмодернізмі – цитата. Цитати перестають грати роль додаткової інформації, коли автор робить покликання на її джерело. Вона органічно входить у текст і стає його невід'ємною частиною. Асоціативно згадується відома байка про американського студента, який, вперше прочитавши «Гамлета» В. Шекспіра, був розчарований: нічого особливого, лише зібрання крилатих слів і виразів.

Модерністська література розглядає фрагментацію і крайню суб'єктивність як екзистенційну кризу, або фрейдистський внутрішній конфлікт, проблему, яку потрібно вирішити. Однак постмодерністи часто демонструють, що цей хаос нездоланний; письменник безсилий, і єдиний

вихід з «розорення» – грати в хаосі. Грайливість присутня у багатьох модерністських творах (наприклад, «Джунсі Фіннеганс» або «Орландо» Вірджинії Вульф), і вони можуть здаватися дуже схожими на постмодерністські роботи, але з постмодернізмом грайливість стає центральною.

Тож герой модерну – це персона, для якої характерна надмірна конфліктність у вчинках. Такий герой піддається сакральному, тобто він характеризується вірою в щось, що стоїть вище звичайної віри в себе. Кожний знак та символ сприймається модерністським героєм в своєму буквальному значенні, без надання їм прихованих сенсів. Реальність для нього є досяжною, такою, до якої можна доторкнутися, як тільки виникає відповідне бажання.

А характеристику постмодерністського героя ми отримаємо, якщо підберемо антоніми до вище перерахованих рис героя епохи модерну. Тобто така особа не піддається конфліктам, ігнорує сакральне, а всі знаки та символи намагається витягнути із закодованої скрині. І тут цікавий момент: для такого героя важливий не сам вміст скрині, а те, які інструменти він використовує для досягнення своєї мети – знаходження розв'язків там, де нема загадок, цим самим, створюючи їх у своїй свідомості і проєктуючи на зовнішній світ.

Якщо модернізм захоплений пошуками глибини, то для постмодерністського героя характерна поверховість, або, як каже Ф. Джеймісон: «Штучна відсутність глибини» [16]. Сучасні романісти, як висловився один літературний критик, зображують «найбезликіших персонажів в найпересічніших місцях в найбільш позбавленій смаку манері». Сама поверховість нерідко використовується іронічно, з наміром висміяти те, на що перетворилося сучасне суспільство. Відсутність смаку не тільки не засуджується автором, але іноді стає метою.

Постмодерністський текст не зображує прототипу реальної людини, такої, яка живе повсякденним життям: прокидається вранці, проводить дев'ять годин на неулюбленій роботі і живе лише мареннями про краще життя. Постмодерністський герой не може описувати таку людину. Тому що така

людина живе у реальному світі, а герой постмодернізму живе у новій реальності, а точніше навіть у безлічі таких реальностей, які жодним чином не взаємодіють одна з одною. Тобто, тут реальності як такої нема, її замінює віртуальна реальність, відтворена інтертекстом.

Якщо в модерністській літературі ми маємо справу з героєм, а герой модернізму є цілковитою протилежністю постмодерністського героя, то можна сказати, що модерністський герой у постмодернізмі перетворюється у (не)героя – того, хто не має якихось зразкових якостей. Такий (не)герой не зацікавлений у порятунку світу, і тому може здаватися егоїстичним або навіть розглядатися як антигерой. Така особа зазвичай невпевнена в собі, для неї характерна втеча від критичних ситуацій. На відміну від героя, (не)герой не в захваті від пригод. (Не)герой пасивний та невмотивований, тому читач, спостерігаючи за таким типом (не)героя, буде піддавати сумніву його спроможність до героїчних вчинків. Але тим не менш, (не)герой все ж здатний до пригод, однак на них його зазвичай штовхають сторонні сили.

Бруклін Рід у статті «*Heroes in Literature: Types and Examples of True Literary Heroes*» [52], подаючи класифікацію літературних героїв, називає (не)героя – *The unwilling hero*, що в перекладі означає «Неживий герой». Тобто – не той, хто помер, а той, хто замінив життя екзистентністю, в раціонально-логічній структурі – той, хто «не є», «небуття», «ніщо».

Отже, (не)герой – це і не герой, і не антигерой, оскільки від першого його відрізняє відсутність героїчного характеру, а від другого – байдужість навіть до негативних вчинків. Якщо герой викликає у читача захоплення, антигерой – відразу, то (не)герой – цілковиту байдужість до своєї особистості, однак – цікавість до зв'язку цієї особистості із зовнішнім світом чи (або) до відсутності такого зв'язку.

1.3. Специфіка українського постмодерністського (не)героя

На думку Дарини Попіль « Український постмодернізм почав розвиватись ще в умовах радянського соцреалізму, його започатковували

тогочасні представники андеграунду — зокрема, київської іронічної літературної школи (Володимир Діброва, Богдан Жолдак, Лесь Подерев'янський). Перші українські постмодерністи себе такими не вважали, аж коли постмодернізм утвердився на Заході, почали себе з ним ідентифікувати » [42, с.183]. Це вказує на те, що український постмодернізм почав зароджуватися в складних політичних умовах, а найбільшого розвитку досягнув вже тоді, коли культура прийшла до нормального свого стану (тобто у період, коли Україна здобула незалежність).

Надзвичайно важливою для виникнення та розвитку українського постмодернізму в культурі є наявність певних аспектів. Розпочнемо з того, що культура змінюється як кількісно, так і якісно: нові типи суспільних відносин, новий економічний порядок, постіндустріалізм, споживче суспільство, трансатлантичний капіталізм, розвиток медіа-суспільства. Як уже йшлося раніше – у західних культурах такі зміни можна помітити з кінця 40-х і до початку 60-х років. Як вважають більшість західних дослідників, постмодернізм – це не просто така собі реакція на модернізм, постмодернізм – це один із складових елементів модернізму, тобто він знаходиться всередині модернізму. Те, що мало вторинне становище в модернізмі, виходить на перший план у постмодернізмі, те, що домінувало в модернізмі, стає вторинним у постмодернізмі. А тепер найцікавіше: чи всі вище перераховані фактори присутні в українській культурі починаючи з 90-х років? Офіційний підхід не дає повної картини, але вказує на больові моменти. Виникнення постмодернізму – це складний процес, що включає економічні, культурні, політичні, соціальні чинники, і це все ще дуже віддалене від вітчизняного суспільства. Тут хоча б досягнути розмежування понять «постмодернізм», «постмодерн», «постструктуралізм».

« Появу й розвиток постмодернізму в українській літературі пов'язують перш за все зі «Станіславським феноменом», представниками якого є Юрій Андрухович, Юрій Іздрик, Тарас Прохасько, Володимир Єшкілев, Галина Петросаняк та ін. Ці митці своєю творчістю декларували розрив із

традиційними цінностями, відстоювали необхідність перегляду усталених канонів та звичаїв у літературі, заперечували як соцреалізм, так і неонародництво та неопозитивізм. Їх ставлення до літератури було зовсім іншим, для них література не є чи чимось величним, а навпаки, розглядається як хвороба чи прояв людської слабкості » [12].

Сучасний літературний процес в Україні можна охарактеризувати різноманітними творчими методами, які активно використовують сучасні письменники. Тому сучасна література представлена авторами, що продовжують традиції попередньої епохи та адептами сучасних тенденцій – власне постмодерністами.

Український постмодернізм має такі характерні ознаки: інтелектуальна гра, експресивність інтертекстуальність з виразною інтермедіальністю, маскарадність мови. Але, що цікаво, всі ці риси ми аналогічно можемо знайти і у світовій художній літературі, а це говорить про те, що українська література активно орієнтується на передові здобутки європейського або навіть американського мистецтва.

« Юрій Іздрик – це один із представників «Станіславського феномену», літератор, художник, музикант. Його роман «Воццек» – хороший приклад того, як повинен виглядати постмодерністський текст, де образ головного героя, хоча й не відомий широкому загалу, але вже відзначений у інших мистецьких творах » – зауважує Г. Хоменко у своїй статті «Українська постмодерна література: світоглядно-стильові домінанти » [49].

До постмодернізму також можна зараховувати письменників, творчість яких до цього розвивалася в зовсім іншому стилі. Наприклад, роман української поетеси, представниці шістдесятників, Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» (2010). Цей роман ми вже можемо віднести до постмодерністського. За рахунок назви ми можемо побачити, що він перегукується з твором Миколи Гоголя «Записки сумасшедшего», і в самому тексті Ліни Костенко зустрічається багато відсилок на цей твір. Ю. Бідзіля, даючи аналіз цьому роману, зазначає: « Головний герой є деперсоналізованим,

тобто таким, що не має ні імені, ні прізвища, а це відповідає філософії постмодернізму, яка вводить поняття «смерті суб'єкта», «розчиненні характеру в романі»; порушується питання надмірного впливу ЗМІ; у тексті також наявна калейдоскопічність, інтертекстуальність, переосмислення елементів культури минулого, багаторівнева організація тексту твору, фрагментарність, принцип монтажу (принцип різомі), жанровостильовий синкретизм » [3, с.156].

Яким є постмодерністський герой в українській літературі? Звичайно, він дуже схожий на такого ж героя, скажімо, будь-якого німецького постмодерністського автора чи то навіть не європейської культури митця. Однак, не все так стереотипно. Адже Україна – це окрема самостійна держава, з власним характером, певною індивідуальністю, особливою історією. І, відповідно, герой тексту, автор якого, народився саме на такій землі, не може бути повністю аналогічним тому герою, який створювався в голові людини, чий світогляд формувався за зовсім інших обставин. Це все надто очевидно, щоб акцентувати на цьому багато уваги.

Також можна зауважити, що кожна літературна епоха – не лише в глобальних рамках, а й у внутрішньонаціональних – не є одноструктурною. Ми можемо говорити про різні романтизми, модернізми, реалізми в рамках національних культур і, відповідно, аналогічно ми можемо говорити й про різні постмодернізми. Адже, якщо всередині постмодерністської епохи водночас існують різноманітні літературні структури (течії та школи), то в межах постмодерністського напрямку можуть одночасно вживатися різні угруповання.

Звідки вести відлік початку постмодерністської літератури в Україні?

Найімовірніше про це варто говорити, ведучи мову про так звану «химерну прозу».

Виникнення химерної прози літературознавці поєднують з появою роману В.Земляка «Лебедина зграя» в 1971 році (незважаючи на те, що перший «химерний» роман – «Козацькому роду нема переводу...» О. Ільченка був

написаний ще раніше – у 1958 році). Однак предметом обговорення серед літературознавців він став дещо пізніше – на межі 70-80-х років. Рецепція химерної прози була неоднозначною. Позитивні відгуки чергувалися із негативним ставленням до цього своєрідного творчого бачення світу, яке базувалося на фольклорній орнаментиці стилю та застосуванні різних видів умовності.

Постмодерна література на відміну від химерної прози не має української генеалогії. Тобто вона не є автохтонною, а швидше «космополітичним» явищем, зовсім новим для української свідомості. Проте виникнення постмодернізму в українській культурі не є результатом наслідування західних зразків (хоча, без сумніву, частина впливу все ж присутня), а, швидше, наслідок входження українського соціуму в контекст глобальних онтологічних проблем сьогодення (звичайно, з національним акцентом).

У статті «Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод?» Л. Лавринович зауважує: « Героїв Ю. Андруховича чи Ю. Іздрика можна назвати інтелігентними з «великою долею умовності», адже в центрі постмодерної літератури знаходиться розщеплений, маргінальний індивід » [31].

А тепер звернемося до цифр. Тридцять років, рівно стільки ж минуло з того часу, як Україна стала такою, якою ми її зараз бачимо. І найцікавіше: який це має стосунок до сучасного літературного процесу? А, власне, точки дотику тут в тому, що така важлива подія, як проголошення незалежності, не могла залишити осторонь свідомості людей, які не просто прагнуть думати, а які хочуть ще й ділитися своїми думками у письмовому вигляді. А якщо ще й накласти один на одного певні часові відрізки, то ми помітимо, що 1991 рік потрапляє в той діапазон часу, коли в світі панує такий світоглядно-мистецький напрям, як постмодернізм. Тож, відповідно, всі письмові думки, які будуть створені під впливом події проголошення незалежності України, автоматично будуть віднесені до постмодерністських. У таких думках

активізувалася потреба вільного – в екзистенційному вимірі – самовизначення. І вони є постмодерністськими не стільки тому, що в них буде присутня інтертекстуальність, плюралізм, іронія чи будь-які інші загальноприйняті ознаки постмодернізму, а скільки тому, що вони просто з'явилися в певний момент в певному місці.

І це ми розглянули лише одну історичну подію, але наскільки вагомий внесок вона зробила для сучасної української літератури. Можна навіть сказати, що із народженням української держави, власне, й народився український літературний постмодернізм. Але це буде дуже егоїстично вважати, що його формувала лише одна подія.

Висновки до I розділу

Феномен постмодерністського героя зароджується на стику тисячолітнього канону репрезентації культурного героя та специфічних художньо-виразних засобів художнього твору. Він акумулює в собі сутнісні характеристики культурного героя, так само залишаючись носієм цінностей певного соціокультурного простору, але нарівні з цим набуває нових специфічних рис, основні з яких – алогізм і відсутність мети будь-яких вчинків, непередбачуваність поведінки, ірраціональність сприйняття світу, нездатність розмежовувати свої бажання.

Основними онтологічними вимірами постмодерного героя, через які проходять базові параметри постмодерністської картини в культурі загалом, є екзистенційна проблематика, інтенсивна увага до вторинного, а також феномен деперсоналізації особи. До основних екзистенційних проблем належать проблема абсурдності світу, проблема свободи (несвободи) персонажа, проблеми вибору, страху та смерті.

Тема психічної норми (хвороби), межі соціуму й особистості – найчастіше артикульовані у літературі постмодернізму. Маргінальне, що набуває ознак норми є спільною характерною ознакою образів героїв українських постмодерних творів.

Герой епохи постмодернізму – це такий герой, який не змушує читача співчувати йому, а лише спостерігати за всім, що відбувається навколо нього.

І такий герой викликатиме цікавість у читача. Оскільки описувати нормальну людину нецікаво. Адже все геніальне – неідеальне.

РОЗДІЛ II

СПЕЦИФІКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ГЕРОЯ У РОМАНІ Ю.ІЗДРИКА «ВОЦЦЕК»

Говорячи про Іздрика як представника постмодернізму, напевно, неможливо не згадати про Станіславський феномен, адже це і є тим фундаментом, на якому тримається вся проза Іздрика (і не тільки).

Отже, що таке Станіславський феномен? Це літературне угруповання, яке було створено в 1989-1996 роках. Назва походить від колишньої назви міста Івано-Франківськ. Представниками Станіславського феномену є: Ю. Андрухович, Р. Бончук, О. Гуцуляк, Я. Дороган, В. Єшкілев, Ю. Іздрик, М. Микицей, Г. Петросаняк, Т. Прохасько та інші. Усі вони втілювали український варіант постмодернізму у своїх творах. Усі представники Станіславського феномену переформулюють український літературний канон, їх цікавить література як хвороба чи прояв людської слабкості.

«Станіславівська література» має багато ідентифікаційних ознак, за якими можна легко впізнати Станіславського героя. Це і постмодерністські новації тем, і серйозна іронія, і абсурдизм навколишнього світу, й інтертекстуальне перегукування між текстами представників «станіславського феномену» (наприклад, у творі Воццек можна побачити багато покликань пов'язаних з поезією Андруховича: « Одне велике неподільне й неіснуюче Ніщо »).

На думку В. Єшкілева, Р. Харчук, Т. Прохаська, «Станіславський феномен» – це багатогранне явище, а отже, – нема визначення, яке конкретно описувало б його риси та ознаки. Проте можна сказати, що саме ця творча ініціатива і стала поштовхом для багатьох українських письменників, які продовжують художньо-естетичні стратегії станіславівців, адже чільних станіславівців Ю. Андруховича, Т. Прохаська, Ю. Іздрика, зокрема, знають в усьому світі як письменників нової доби української культури.

Письменник і есеїст А. Бондар, характеризуючи Юрія Іздрика, говорить: « Іздрик – це Набоков, поранений стрілою галицького декадансу, це Селінджер в умовах поміркованого континентального клімату, це подобрілий Селін... Насправді Іздрик – це хворий ангел, що воплотився в жилавому чоловічому тілі. Він малює ангелів і грає на фортепіано, він уникає спілкування і живе у власних фантазіях » [5, с. 8].

Багато літературних критиків (В. Єшкілев, Т. Прохасько, Р. Харчук), досліджуючи творчість представників цього феномену, зауважують, що проза цих авторів має великий вплив не лише на українську літературу, а й на зарубіжну теж. Особливо літературознавці говорять про маргінальну природу феномену.

Сам Іздрик стверджує, що вбачає у Станіславському феномені вихід ентузіазму та творчої енергії, які наповнювали Івано-Франківськ на початку 1990-х і які об'єдналися навколо журналу «Четвер».

Ядром Станіславського феномену можна назвати трьох письменників – Ю. Андруховича, Ю. Іздрика та Т. Прохаська.

Однак, оскільки тема нашої роботи стосується Юрія Іздрика, то і говорити будемо про нього. Ю. Іздрик надто цікавий у своєму писанні. Тож нижче ми постараємося проаналізувати його твори «Воцтек», «Подвійний Леон», «АМ™», а точніше дослідимо специфіку постмодерністського (не) героя у згаданих творах.

2.1. (Не)герой роману «Воцтек&Воцкеургія

Роман «Воцтек&Воцкеургія» у своїй структурі має дві частини: «Ніч» та «День». У першій частині ми простежуємо досвід свідомості героя. Тобто тут майже відсутні реальні події, точніше вони є, але в протилежній до дійсності інтерпретації. Реальність у цій частині набуває алегоричності: віртуозно ховається під маскою ілюзорності. Натомість наступна (та остання) частина – «День» містить реальний досвід, досвід закоханої людини, навіть не закоханої, а залежної від ілюзії закоханості, і ця залежність супроводжується

ревнощами, болем, злочинністю. На відміну від розділу «Ніч», у цьому розділі ми вже можемо спостерігати лінійність сюжету, наявність хронології.

« Зрештою, все трапляється тільки раз, лише сни повторюються раз за разом щоночі » [22]. А власне, що таке сни? Це стани, під час яких вимикається свідомість і знижується катаболізм. А якщо підійти до цього питання з точки зору психоаналізу? Згідно із класичною теорією психоаналізу, під час сну людина потрапляє в особливу реальність, яка має таку структуру: «Воно», «Я» і «Над-Я».

Також під час сну присутні образи «імаго» – це термін, яким Фрейд позначив несвідомі прообрази значущих для людини людей, в першу чергу батьків, братів, сестер. За теорією Фрейда образи імаго формуються ще в ранньому дитинстві, однак залишаються в свідомості людини на все життя, і надають потужний вплив на нього. Кожен такий образ може сприйматися як позитивно, так і негативно, що змушує людину несвідомо транслювати цей стосунок на всі подібні об'єкти в її житті.

Отже, можна зробити висновки, що у снах людини мають відображення всі її внутрішні конфлікти. І чим більше цих конфліктів, тим похмуріші і неспокійні сни. І навпаки – у гармонійної людини більшість сновидінь спокійні та приємні.

Зигмунд Фрейд вважав, що всі сни мають прихований сенс, і що будь-який сон являє собою замасковане бажання безсвідомого.

Однак, практика сучасного психоаналізу показує, що сни – це відображення в метафоричній формі актуального процесу того, що відбувається в психіці людини.

З огляду на це можна виділити 7 груп снів, які допоможуть розшифрувати ті приховані безсвідомі думки і процеси, які актуальні для конкретної людини:

1. Сон-звільнення. Це ті сни, в яких показуються минулі події: певні моменти дитинства, померлі люди, місця, в яких раніше часто бувала людина. І ймовірніше за все, ці сни сняться для того, щоб востаннє

з'явитися у свідомості, після чого – покинути її назавжди. Тобто звільнити її від своєї присутності.

2. Сон-процес розвитку. Це, коли сниться навчання чомусь новому. Наприклад, сниться водіння автомобіля, але при цьому людина не має такого досвіду, або сниться складання іспиту. Такі сни покликані показати, що в конкретний момент життя людина перебуває в процесі розвитку.
3. Сни в серії. Сама назва говорить сама за себе: це не окремі сни, а цілі сонні серії. Це коли людина помічає зв'язки між своїми снами. Наприклад, у своєму сні людина має певні наміри, але їй щось перешкоджає їх досягненню. Але в наступних снах із серії людина робить кроки до досягнення своїх цілей. І врешті-решт сниться сон, у якому людина доходить до вершини своєї мети.
4. Сон-відпочинок. Такі сни сняться тоді, коли у психіки все добре і вона просто відпочиває.
5. Сон-жахіття. Відображає психічну проблему.
6. Сон-здійснення бажань. Однак під час такого сну сенс передається не самим сюжетом, а емоцією, що викликає відповідне сновидіння.
7. Сон-розв'язок. Натхнення. Підказка. Синтез всіх прихованих роздумів, які безпомилково підказують, як краще вчинити в тій чи іншій ситуації. Відповідь береться із найпотаємніших глибин внутрішнього джерела.

Який стосунок має все вищесказане до нашої теми? У романі «Воцтек», зокрема в першій його частині, Юрій Іздрик однозначно звертається до теорії психоаналізу і намагається показати свідомість головного героя якраз таки через його безсвідоме (несвідоме). І щоб розгадати, що саме автор зашифрував під цим несвідомим, нам і потрібно розібратися, як читати сни.

Для Іздриково героя характерним є сон-жахіття. Тобто присутня психічна проблема, яка нагадує про себе через такого виду сновидіння. Однак кожна людина бодай раз в житті мала справу із нічним жахіттям. Тут ще

важливим є той факт, чи це одноразовий сон, чи він має ознаки повторюваності. Якщо ж такий сон неодноразово повторюється, то в такому випадку вже можна говорити про невроз. Але (цікавий момент) вище ми говорили про те, що будь-який сон є підсвідомим виконанням несвідомого бажання. І ось цей факт робить таке явище, як нічне жахіття, вкрай дивним. Адже навіщо людині бажати страшних речей? Але і для цього є пояснення: несвідомі прагнення не мають цього розмежування – хороше/ погане, моральне/ аморальне. Саме тому вони можуть суттєво відрізнятись від того, чого людина хоче в реальному житті. Отже, якщо людина під час сну бачить речі та явища, які здатні налякати свідомість, то для підсвідомості вони не здаються такими.

«Приходить Міріам», «Приходить Нестор», «Приходить Горвіц», «Приходить Оллі», «Приходить Пуцик», «Приходить Йоахим», «Приходить Шварцкопф», «Приходить Яковина», «Приходить Цезар», «Приходить Боровчак» ... «І тільки А не приходить ніколи». Чому не приходить А? Згідно з першим видом сновидінь – сон-звільнення – ймовірніше за все А не приходить тому, що підсвідомість героя не готова прощатися з її образом. І у такий спосіб намагається втримати цей образ надовго.

У першому розділі «Ніч» ми також можемо простежити різому – характерний для постмодернізму прийом, який проявляється в нелінійному способі організації цілісності. Отже, такий текст подібний лабіринту, який пропонується пройти читачу. І якщо в «Острові КРК», без сумніву, бачимо «традиційну love story із більш-менш чіткими жанровими ознаками» [20, с.176], то вже у «Воццеку» остаточно не збагнеш: за кількістю сюжетних ліній – повість, за обсягом – роман, а сам автор означає твір як палімпсест, «знімаючи таким чином усталені жанрові конотації» [28, с. 176]. І якщо в «Острові КРК» ми ще жодним чином не помічаємо психічної хвороби головного героя, то у «Воццеку» психічний розлад стає помітним: перебільшене захоплення перетворюється на одержиме кохання, яке стає причиною нестримних, некерованих та нездорових ревнощів.

Характеризуючи героя такого тексту, на мою думку, будуть недоречні слова «гарний», «розумний», «відважний», «спритний», «хоробрий» (їх варто залишити в Середньовіччі). А описуючи Воццека нам стануть в нагоді дещо інші прикметники, до прикладу, – «дивний», «химерний», «нетиповий», «оригінальний», «загадковий», «божевільний» (не в значенні «не сповна розуму», а в значенні «вільний від впливу божественних сил»).

Чому Воцек є прикладом постмодерного персонажа? Тут варто звернути увагу на те, що будь-яка людина є відображенням тієї епохи, під час якої формувалася її світогляд. Давайте звернемо увагу на теорію поколінь. У праці «Покоління» Нейла Хоува та Вільяма Штрауса викладена ця теорія, яка свідчить про те, що кожні 20-25 років у світі відбувається зміна поколінь. Людей, що належать до одного покоління, об'єднують спільні особливості поведінки, спільні звички, а також спільні цінності. Як власне виглядає ця класифікація поколінь:

Бумери (1945-1960 рік народження)

Покоління X (1961-1981 року народження)

Міленіали (1982-2004 року народження)

Зумери (2005- теперішній час)

Проаналізувавши цю класифікацію, можна зробити висновки, що покоління X – це якраз та група людей, яка народилася приблизно в той же час, коли і зародився постмодернізм.

Чим же характеризується покоління X? Основними цінностями для покоління X є зміни, індивідуалізм, неформальність поглядів, прагматизм, надія на себе. Таким людям притаманне альтернативне мислення, вони більше не бачать сенсу у побудові яких-небудь колективних цілей та завдань. Для них успіх кожної окремої людини набагато важливіший за спільну працю.

А тепер звернемося до біографії Юрія Романовича Іздрика. Народився 16 серпня 1962 року... Цієї інформації нам вистачає, щоб побачити, що Іздрик є типовим представником покоління X. А, отже, не дивно, що свої твори він буде створювати, згідно з епохою, яка формувала його особистість. А всі герої

створені ним будуть відображати, якщо й не його самого, то хоча б тих людей, які «крутилися йому перед очима», тобто народжених приблизно в один час із ним.

«Воцтек» Іздрика – це, напевно, один із найпомітніших творів української прози 90-х років. Цей роман став об'єктом уваги Т. Белімової, Т. Гундорової, Н. Козачук, Г. Косаревої, М. Павлишина та інших.

« Постмодерністська гра Ю. Іздрика пов'язана зі створенням іронічної «ілюзії тривимірного тексту», в основі якого – розщеплена свідомість суб'єкта на Я-Ти-Той (Він) » [27, с.1] – вважає Г. Косарева. А Т. Гундорова характеризує постать Воцтека таким чином: « «Я» – субстанція, що мислить, «Ти» – поверхня тіла, своєрідна проекція свідомості, «Той» – кого бачу (Інший)» » [14, с.105].

Постмодерністський герой розглядає світ крізь призму хаосу, складності та багатогранності. Тому кращий спосіб його сприйняття – ігровий. Тобто з точки зору постмодернізму все відносне: істини не існує, реальності не існує (вона замінюється на віртуальну реальність). Все живе та святе залишилося в епосі модернізму. Ми ж живемо в післямодерністський час, тобто в епоху постмодернізму, де залишається лише насміхатися над цим загадковим світом. Саме про це роман «Воцтек&Воцтекургія».

Герой Іздрикового «Воцтека» – яскравий представник постмодерного героя, особи, яка перебуває в двох крайностях одночасно: крайність реальності і крайність ірреальності, психічної норми і хвороби, а сама особистість то розпадається на множини, то навпаки замикається в цілісність. Герой постмодерну характеризується великим почуттям виснаження. Це є причиною гострої психологічної напруги та незначного песимізму в настроях та вчинках героя. І хоч характер відлюдника, філософа-протестанта, який тонко відчуває всі перипетії у стосунках між людиною та суспільством, не є новим у літературі, Іздрик дещо модифікує його, створюючи героя, основою та змістом існування якого є споглядання, констатація занепаду та руйнації, відсутність мотивації та засобів для боротьби. Тому герой не намагається врятувати світ

або принаймні змінити його на краще. Він свідомо замикається в оболонці, власному мікровимірі, який існує за його правилами і підпорядковується волі Творця, а отже, повний інтерпретаціями, візіями.

Однак, попри те, що душа та тіло героя сповнені болем, розум його не позбавлений критичності, тому герой в силі вдатися до самоаналізу та поділити свій біль на види:

- « перший – дуже локальний біль, що ледве чи займав сантиметр мозку десь у надбрівних дугах » [22, с.6];

- « другий – починався так: шкіра голови виявлялася раптом затісною і починала муляти і, виявлялося, прихилити голову до подушки немає жодної можливості: цей намуляний качан починав пекти вогнем » [22, с.6];

- « третій – коли мозок усередині зсихався, зіщулювався до розмірів горішаного ядра, і цей сплетений з оголених нервових закінчень горіх, як серце у дзвоні, калатав, бився до розжарених стінок черепа » [22, с.6].

Та все ж, цей біль не спонукає героя до страждань, а навпаки – наповнює його буття сенсом, будує міст, який забезпечує хоча б якийсь зв'язок із реальним світом.

« Іздрик будує віртуальну постмодерну реальність, відтворює психоделіку болю та сновидінь героя, який утікає в сни. Однак «хтось прагне керувати снами». Воццек хоче контролювати свідомість героя названого літерою А. Загадка імені в тому, щоб дізнатися, хто цей А.– хтось інший, першолюдина, антихрист, анти-Я? » [14, с.107].

Герой роману замикається у просторі між реальністю та ірреальністю. Психічний розлад і схильність до саморефлексії сприяють тому, що в його свідомості постійно з'являються спогади та фрагменти вражень, які він колись ніби переживав, і які, в свою чергу, миттєво розчиняються у вирі асоціацій та інтерпретацій героя: « Звичку ототожнювати себе (“я”, “ти”, “він”) з власною біологічною оболонкою довелося відкинути як застарілу після неодноразових (через хворобу) феєричних, але від того не менш пекучих переживань, коли ти, очевидно, перебуваючи на краю життя, відчував себе не тілом, не собою

звичним, а певною пульсуючою субстанцією, котра могла перебувати і в тобі, і за тобою, займати об'єм макового зерняти, або виростати до розмірів кімнати <...> вікно, підлога, стеля, стіни і унітаз, і водогін – все воно було тобою, а ти був ним всім » [22, с.61].

Воццек знаходить позитивні сторони свого стану. І говорить: "Жити так було надзвичайно просто" [22, с. 15]. Вся концентрація свідомості була спрямована на біль. А, отже, цей біль затінював все інше, що і створює певну важкість існування. Це інше – це здатність мислити. Мислення породжує страждання. Воно зачинає свідомість всередині і тримає її силою без здатності виходити за межі фізичного Я. А у Воццека все якраз було по-іншому. Свідомість мала волю блукати кімнатою, ставати ліжком чи табуреткою біля нього, перетворюватися у щось безмежно велике чи нескінченно мале.

Напевно, найзаповітніше бажання Воццека – це прагнення уникати необхідності вибору, прийняття рішень, а також уникати відповідальності. Звідси виникає постійний потяг до марень і снів – тих станів людини, де немає послідовності та єдності свідомості. Воццек хоче, щоб сни тривали понад чотирнадцять годин на день, бо це знову дає йому можливість розколотися на безліч предметів та істот, увійти в неживі предмети, бути ким завгодно, тільки б не собою.

Іздрик створив героя, в якого, так чи інакше, вклав частиночку себе, але чи відповідають внутрішні страждання Воццека внутрішнім стражданням його автора? Чи творив би Іздрик героя, який не мав би жодного стосунку до нього самого? Риторичне питання? Чи все ж питання, яке потребує розгорнутої відповіді? Можливо, зв'язок є, але Іздрику вдається створити світ-симулякр із загадковим героєм всередині нього, вдається змішати реальне з нереальним. Однак, те нереальне – таке ж саме реальне, лише вдало замасковане під ілюзорним.

Постмодерна проза проявляється в трьох якостях стосовно дійсності: 1) вона може створювати псевдоістинну віртуальну реальність, пародійно відображаючи свій літературний досвід у логічно спланованій і чіткій

організації матеріалу; 2) може бути сенсуалістичним вираженням авторської суб'єктивності з посиленою рефлексією та відчуттям різкої дисгармонійності між внутрішнім та зовнішнім світами; 3) може відтворювати постмодерну ситуацію в традиційно–реалістичному ключі.

Ці три вказані типи співвідношень між художнім твором і дійсністю у формах її відображення (вираження) «вкладаються» в запропоновану Б.Мейлахом [36, с. 5] та Д. Наливайком [38, с. 46] класифікацію типів художнього мислення і творчості: класицистичного, романтичного, реалістичного.

Отже, у чому власне специфіка Воццека як представника постмодерністського персонажа?

Перше – Воцтек замкнений в собі. І що цікаво – він замикається не тому, що йому нецікаві люди навколо, він замикається для того, щоб розібратися в собі. Щоб краще зрозуміти свій внутрішній стан. Він прагне розгадати найважливіші питання буття, однак, напевно, не має цілеспрямованого такого бажання. У своїх снах він боїться зустрічатися поглядом із знайомими людьми у транспорті, парках чи просто дорогою до магазину. Він боїться того, що люди про нього подумують чи він боїться своїх думок щодо них? Другий варіант більше підходить нашому герою, адже йому притаманна байдужість до зовнішнього світу, однак абсолютна цікавість до себе, хоча і не проявлена так відкрито.

Друге – Воцтек – уособлення персонажа з дивними поглядами. Герой Воццека – це сучасний персонаж з сучасними поглядами. А сучасні погляди – це щось, що не можна помістити в рамки, воно не вписується в щось обмежене. Мислення такого героя не має якогось певного фізичного стану: воно може бути як твердим, так рідким чи навіть пароподібним. Воно може навіть виходити за межі фізичного тіла, бути чимось окремим. І це все важко пояснити логічними аргументами. Це важко пояснити емпіричними фактами, бо весь життєвий досвід втрачає конкретність і набуває розмитості. Тому такий герой не може довіряти навіть собі. Бо він сьогодні і він завтра – це дві

різні особи. А сон і реальність для такого героя не мають межі. Тобто все, що відбувається в снах, насправді може бути реальністю, і навпаки – реальність може лише здаватися такою. Всі інші люди можуть вважати героя диваком, божевільним чи просто людиною із психічними розладами. Однак з точки зору самого себе він розглядається як щось всемогутнє. Наприклад, герой говорить, що він – це стілець біля ліжка, він підлога, стеля чи ще щось. І це зовсім не означає, що він божевільний. Бо він себе справді відчуває цими предметами. І з точки зору себе самого він і є тими предметами. А те, що здається іншим людям навколо – вже не має жодного стосунку до нашого героя. Воцтек є тим, чим він сам себе відчуває. Це важко сприйняти здоровим глуздом, чи не так? Але ж одна із ознак постмодернізму – це наявність ірраціональних поглядів.

Третє – наявий психічний розлад, проявлений хворобливим коханням. І, можливо, така сильна залежність від іншої людини є проявом самотності. Або бажанням володіти кимось. Однак ні одне, ні інше – це вже не кохання, а хвороба.

2.2. (Не)герой роману «Подвійний Леон»

У романі «Подвійний Леон» Воцтек перетворюється в Леона, персонажа, який лікується від алкоголізму в психоневрологічному диспансері. Головний герой – Леон – надто порядна людина, яка запрограмована на самознищення і яку зовсім не хвилює власне здоров'я.

Весь роман – це історія його хвороби, що також можна простежити в підзаголовку. Загострений внутрішній конфлікт, який з'явився внаслідок божевільного кохання одруженого чоловіка до іншої жінки, герой вирішує традиційно – за допомогою алкоголю і виправдовується тиском соціальних штампів.

Герой «Подвійного Леона» розпадається на всі можливі основи свого буття, завдяки яким треба пройти через усвідомлення себе скрізь, стати тим, з чим можна визначити свою сутність, задля того, щоб перемогти своє «Ніщо»,

яке взяло володіння над людським «Я» і буде володіти ним до тих пір, доки людина уникатиме своєї справжності.

Біль та страх для Леона, як і для Воццека, не є психологічним переживанням, а швидше – способом існування, навіть, можливо, сенсом буття. Адже завдяки болю у героя відбувається перехід до переродження.

У романі «Подвійний Леон» постмодернізм відчувається з перших хвилин читання. До кого звертається головний герой у першій частині першого розділу «За п'ятнадцять хвилин до кінця»? «От і цього разу ТИ про всяк випадок тримав руки в кишенях» Це він так від третьої особи звертається до самого себе? Чи, можливо, він звертається до якогось персонажа, поки що ще невідомого читачеві?

« Отож, він йшов, усе ще йшов, і я був ним, при ньому, в ньому, як завжди неловимий, невидимий, всеприсутній і неіснуючий » [23, с.116]. Вже після цих слів стає більш-менш зрозуміло, що вони стосуються наратора.

Роману «Подвійний Леон» як постмодерністському тексту характерні такі риси:

- 1) Пародія
- 2) Іронія
- 3) Гра
- 4) Фрагментарність
- 5) Ризоматичність структури

Наявності вищевказаних рис є чітке підтвердження в тексті. Наприклад, можна помітити наявність чорного гумору: « О запах спирту, що без тебе я?! ». Також Іздрик використовує перефразовані рядки із пісні Земфіри у виконанні Леонової дружини.

Також Іздрик використовує характерний для постмодерністських текстів прийом – використання різних мов в одному тексті.

Іздрик протягом всього роману додає в текст слова та інші візуальні символи, що характерні для західної споживацької культури. За влучною заувагою Марка Андрейчика « У цьому романі гра з мовою, що її

започатковано і до якої заохочувано у «Воццеку», дійшла свого теоретично правильного висновку — мова цілком втратила свою комунікативну функцію, і текст перетворюється на звичайнісіньке вмістилище відкинутих і мінливих знаків, які з'являються, збираються до купи, а тоді розбігаються, перелаштувавшись, перш ніж зникнути знову » [1, с. 57]. Іздрик використовує мовну гру швидше за все для того, щоб розділити сенс написаного на декілька сенсів. І як результат: кожний читач задовольнить свої очікування від прочитаного.

А. Білозуб, досліджуючи використання слів англійської мови у творі Ю. Іздрика, виділяє такі групи:

1. Назви торгівельних марок і товарів: NIKE, ZIPPO, VOGUE. Також Білозуб помітив, що Іздрик навмисно записує їх великими літерами, в той час, як імена головних героїв майже не називаються.

2. Назви різноманітних організацій: NATO, KU-KLUX-KLAN, INTELLIGENCE SERVICE.

3. Слова, що позначають продукцію масового мистецтва: 1) назви музичних гуртів: PORTISHEAD, PEARL, IRON MAIDEN; 2) назви газет та журналів: NEWSWEEK, PLAYBOY, MT.

4. Стійкі фразеологізми: NON STOP, ROCK IS DEAD, NO DRUGS.

Загалом Юрій Іздрик досить часто використовує у своїх творах слова, фрази, а то й цілі тексти іноземною мовою (англійською, німецькою, польською, російською, не даючи перекладів чи коментарів. Тобто, подаючи текст іноземною мовою, Іздрик наче ставить перед читачем випробовання, визначає рівень його ерудиції, дражнить і, можливо, спонукає до самовдосконалення.

Отже, використання англійських слів та висловлювань у романі «Подвійний Леон» є свідченням того, що в тексті присутні риси поп-арту та концептуалізму. А це є індикатором того, що перед нами постмодерністський текст.

Загалом для Іздрика як прозаїка (і як поета) характерне ігрове ставлення до власного тексту. І ця гра проявляється на лінгвістичному рівні. Як слушно зауважила Лідія Стефанівська, «Подвійний Леон» – це «роман з мовою» [44, с. 198].

«Герой як цілісна особистість відсутній (смерть героя), він розчиняється в мові; автор як такий також відсутній (смерть автора), мова диктує йому свої правила, письменнику залишається лише підкоритися. Отже, творчим началом є саме мова, за умови «смерті» автора та героя. Це, в свою чергу, породжує нелінійність структур, «мовні взори», алюзії, ремінісценції, використання різних мов у одному тексті» [45, с. 36].

Якщо Воцек знаходить втіху в снах. То Леон – навпаки – страждає від безсоння: «Найгіршим було те, що тепер не рятувала навіть ніч, на яку я завжди покладав скільки надій». І це не дивно, оскільки алкогольна залежність справді може впливати на процес засинання.

Тема любові зображується тут як історія хвороби. І ось це зближує «Подвійного Леона» із «Воццеком». Героєві здається, що він виплутається з цієї ситуації, однак він лише ще більше втягується, і це стає причиною алкогольного психозу.

Цікавим є зв'язок алкоголізму із наявністю шизофринії. Алкоголізм – це залежність, а будь-яка залежність здатна розвивати різні психоневрологічні розлади. Оскільки нервова система піддається постійній алкогольній інтоксикації, то швидко починається психопатизація особистості. Прогресуючий алкоголізм призводить до пригнічення пізнавальних процесів.

С. Бук у своїй статті «Форми нарації в романі Іздрика «Подвійний Леон» проаналізувала «чисту форму» роману, майже ігноруючи сам зміст розділів: «Леон перебуває в дійсності, невловимо паралельній до справжньої. Іноді їх площини зближуються, але якась дрібничка підказує героєві, що це знов лише сон. Він перебуває в такому «транквілізованому світі» не лише в лікарні під впливом ліків, а загалом протягом усього твору» [8, с. 66].

Для Леона характерними є відчуття болю, страху, тривожності. І що цікаво: ці відчуття затримуються та повторюються у свідомості.

« Без тебе я почав багато чого боятися »

« Боюся автомобілів, собак, дітей і каштанів, які падають згори... »

« Боюся бути сам... »

« Боюся необхідності бути... »

« Боюся свого страху... » ...

У текстах Ю. Іздрика можна простежити адитивну залежність героя, для якого кохання стало способом буття, можливістю болю та страху.

Як зазначає психолог Е. Цибур, « Адитивній особистості притаманні стійкі порушення в чотирьох сферах психологічного життя:

- почуттях та емоціях;
- самооцінці;
- міжособистісних відносинах;
- та гармонії з собою » [50, с. 69].

Тобто об'єкт кохання для такої людини потрібний не для задоволення, а для встановлення рівноваги між своїм внутрішнім та зовнішнім світом.

Іздрикові герої прагнуть смерті, тобто вони помирають у кожній усвідомленій недосконалості, смерть для них не є процесом самооновлення: « Вмираєш щораз в обрізаних нігтях, у струшеній лупі, у вичесаному волоссі... Залишаєш по собі купи екскрементів, потоки сечі і поту – все воно мертво... »

Герой намагається втекти від страху (не так перед смертю) як перед своєю недосконалістю та недовершеністю. Утікає він не в мистецтво, а у вигадане почуття, якого боїться. Герой утікає в кохання, яке породжує його муки. Ці муки є свідомими і вони дозволяють Леону щоразу помирати і перероджуватися, ставати (не)собою.

Автор створює власну екзистенційну модель, основою якої є любов. Любов не як порятунок чи відчай, а як щось, що наближає себе до себе, відкриває свій біль та страх. Однак вони (біль та страх) не є для Леона психологічним переживанням, швидше – способом існування, сенсом буття.

Адже, якраз таки через біль, Іздрикові герої здійснюють перехід від скінченності до вічного переродження.

Головний герой несе в собі феномен осмисленої життєвої кризи і намагається допомогти собі. Його пошуки сенсу життя є головною силою життєтворчих ідей. Це автор перейняв теорію від австрійського психолога Віктора Франкла, але намагався довести, чи може вона існувати фіктивно у вигаданому героєві.

Леон є своєрідним утікачем, з одного боку він задає питання своїй психотерапевтці, а з іншого – сам ж і відповідає на свої запитання. Герой страждає з дитинства від нездатності зробити доступним свій внутрішній світ для навколишніх людей. Він змирюється з тим, що його особисте відкриття незрозуміле для людей, тому він вчиться переживати це наодинці з власним «я».

Безперечно, літературний характер Леона сформовано в постмодерністській поетиці, саме тому для нього характерне різке відчуття вичерпаності. Однак, не зважаючи на психічну хворобу та алкогольну залежність, герой залишається інтелектуалом та філософом, який здатний відчувати пориви людської екзистенції.

2.3. (Не)герой роману «АМ™»

«АМ™» – наразі останній роман, поки що найрадикальніша книга Ю. Іздрика. Провокації, чорний гумор, чутлива пародія, маніпуляції з текстами чужих авторів, а також деконструкція своїх. «Іздрик тут зумів у добу, вже досить відпорну на всякі шоки, все ж таки знайти саме ті табу, які ще можна зламати, ті засоби впливу на носорогошкірного читача, які здатні навіть у нього викликати якесь заперечення.» (Кліпкова О., «Публікації АМ™ Юрка Іздрика»). Треба погодитися зі словами дослідниці, але слід додати: цей текст містить таку поетику, яка доволі рідко зустрічається у творах подібного характеру.

Один із сенсів книги полягає в тому, що все є відносним, і залежить від того, під яким кутом дивитися. Тут сенс явно новий і складний. В АМ™ ми маємо всі складові успішної постмодерністської книги: чудові парадокси та абсурд, багато іншомовної лексики, колоритні ідеї (у тому числі й національні), діалекти, сленг, нецензурна лексика, натуралістичні сцени, запої, божевільня, фантастика (містика), потоки свідомості, екшн, потоки свідомості, пригодницькі історії з життя чого (кого) завгодно. Зайві частини. Де треба викликати відразу – викличе, де треба задуматися – можна і задуматися. Але це не дивує і не приваблює водночас. Ще задовго до кінця книга втомлює, але зовсім не тому, що текст важкий, а тому, що є відчуття, що десь (і не раз) ми це вже читали.

На думку Тамари Гундорової, герой Іздрикової прози – це маргінал із нестійкою психікою, який прагне віднайти власне «Я». У творчому доробку автора, зокрема і в романі «АМ™», абсолютно все стає можливим: поєднання різних оповідальних прийомів (сленг, суржик, діалектна лексика); і фізичні та психічні потворності та трансформації; окремі рядки та цілі фрагменти англійською, німецькою мовами. Автор свідомо розбиває текст на фрагменти, створюючи ефект нелінійності (різому). Тобто спостерігається руйнація будь-якої ієрархії та послідовності.

Героєм цього твору є Окрю Іржон, все той самий психічно нездоровий цінитель мистецтва та алкоголік, що страждає від манії переслідування. Для нього характерний психоделічний тип героя. Цілісність Окрю Іржона складається з безлічі особистостей, розкиданих сторінками роману. І що цікаво – ці особистості абсолютно різняться між собою: вони можуть бути різної статі, сексуальної орієнтації, або взагалі бути (не) людьми – Езра, жінка з п'ятого поверху, гомосексуаліст Орк, Арктичний вовк, автомобіль фольцваген Боро, відображення у дзеркалі.

Об'єктивний світ, у якому перебуває головний герой непостійний. Уявні площини набувають подвійності, потрійності та взаємного накладання одна на одну. Простір стає обмеженою територією, виступаючи об'єктом уявної гри.

Герой зустрічає на своєму шляху незвичні будівлі, які можуть змінюватися та деформуватися. З перших сторінок роману перед нами постає образ незвичного міста в руїнах, начебто після бомбардування.

У цілому образ будівель у творі є втіленням психічного стану героїв, які розглядають реальність крізь призму безглуздості. П'ятиповерховий будинок, госпіталь-транспортер, вагон, санаторій – замкнуті мікросфери, змодельовані автором задля використовуючи поетику абсурду.

Герой страждає манією переслідування: йому здається, що за ним хтось слідкує і хоче нашкодити, присутнє постійне відчуття, що люди, а то й різноманітні предмети налаштовані ворожо проти нього. Тому Окрю Іржон, мешкаючи на другому поверсі, боїться виходити з квартири, більше того – боїться наблизитися навіть до поруччя балкону.

Згідно з поглядами Р. Харчук текст твору схожий на кубик Рубика, яким може гратися читач, складаючи закодований текст у цілісну картину. Розгадку потрібно шукати навіть у найдрібніших деталях: наприклад – відсутність третього поверху у багатоповерховому будинку. З якою метою було здійснено цей пропуск? Якщо звернутися до символіки чисел, то можна простежити, що трійка – це символ трьох світів: підземного, земного й небесного. Також – єдність Неба, Землі і Людини. Тобто це число покликане відобразити гармонію. А багатоповерхівка не гідна гармонії, а отже, – не гідна третього номеру.

Один з розділів роману написаний від імені автомобіля: «Якби він мислив людськими категоріями, то цілком можливо, прийшов би до висновку, що жінка – це його мандрівна і непостійна душа, а сенс з'являвся лише тоді, коли вони... вона і в-він...б-б-б-оро...пе...пе...п-пере-...-б-б-бували р-разом... ко-ко-ко-...-ли в-вона... б-б-була в... ньому... і-і-і-...і-і-накше... в-він п-п-пере-...-твор-ррювався н-на-на... к-ку-п-п-у... м-м-ме-...-р-р-р-р-...-тво-...-тно-...-го...з-з-залі-...-з-з-залі-...-зяч-ч-чя...» Тут простежується фонетична спорідненість з механічними звуками, що імітують гуркотіння двигуна автомобіля.

Отже, говорячи про Окрю Іржона як представника постмодерністського тексту, можна сказати, що Іздрик справився із завданням і вдало продемонстрував образ постмодерністського героя. Тут ми бачимо абсолютно окрему реальність, створену з метою

Висновки до II розділу

Воццек, Леон, Окрю Іржон... Чи можна сказати, що навіть тут Іздрик демонструє множинний розлад особистості якогось метапротагоніста? Всі ці твори ми не можемо назвати повноцінною трилогією. Адже, що таке трилогія? Це серія творів, які характеризуються об'єднаним задумом, дещо іншим сюжетом, але з логічним продовженням розвитку подій. Тобто в класичній трилогії можна простежити банальне збереження імен героїв. А в Іздриківській «трилогії» ми бачимо різні імена. Звичайно, уважний читач помітить, що всі три особистості мають спільні риси. Але тут цікавий момент: вони можуть мати ці риси лише тому, що є представниками постмодерністських героїв і написані одним автором (який так чи інакше вкладає в них свій життєвий досвід).

Твори Ю. Іздрика «Воццек», «Подвійний Леон», «Острів КРК» – це самостійні, окремі твори, однак вони мають і багато спільних ознак (теми, інтертекстуальність, оповідач...). Всі характеристики цих творів, це насправді характеристики стилю Ю. Іздрика. Адже він є представником Станіславського феномену, а тому його твори, точніше стиль їхнього написання теж є частиною цього феномену. Стиль Іздрика – специфічний.

У центрі Іздрикової прози – постмодерністський герой (герої). Фізичного опису якого (яких) у творах ми не бачимо, але є дещо, що поєднує їх всіх – вони хворі і ось це їхнє захворювання, їхній біль і є головною темою прозових творів Юрія Іздрика.

Основні теми, до яких звертається Іздрик у цих творах:

- Тема хвороби.
- Тема кохання
- Тема віри/ невіри

Отже, поруч із психічно хворим героєм стоїть трагічне кохання і віра в Бога, яка допомагає герою боротися з болем.

У своїх творах Ю. Іздрік демонструє новий тип героя: хворого, неврівноваженого, дивакуватого. Він описує щоденну боротьбу з нестерпним болем, що його відчуває персонаж. Автор створює нових героїв, нові теми, новий стиль написання, які раніше не були дозволені в українській літературі.

Ю. Іздрік завдяки своїм прозовим текстам зробив величезний внесок у розвиток сучасної української літератури.

Тексти Іздрика будуть зрозумілими не для всіх. Щоб зрозуміти тексти цього автора читач повинен бути інтелектуально багатим, емоційним та чуттєвим. Адже ці твори про нього самого і про людей, які їх читають.

РОЗДІЛ ІІІ

МЕТОДИЧНІ ЗАУВАГИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «СПЕЦИФІКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО (НЕ)ГЕРОЯ ПРОЗИ ЮРІЯ ІЗДРИКА» ДЛЯ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Постмодерністські тексти в шкільній програмі: виклики та можливості

Сучасна література допомагає зрозуміти проблеми суспільства. Хороші письменники вловлюють нагальні суспільні настрої, вони гостріше відчують те, чим живуть і про що турбуються їхні сучасники. І кому, як не їм, промовляти травми покоління та виводити на поверхню приховані страхи.

Вірджинія Вульф вважала, що « від живих ми отримуємо більше, ніж від мертвих, хоча, на перший погляд, перші багато в чому поступаються другим » [41]. Чому так? Все дуже просто: письменниця була впевнена, що навколо сучасних книг ще не виник німб «недоторканності», і читач сам може вирішити для себе, чи хороший той чи інший роман чи поганий.

Ми звикли думати про книгу та літературу як про щось обов'язкове та неминуче. Більшість історії людства це було саме так: література протягом сотень років залишалася головним джерелом відомостей про світ – історичних, культурних, природничо-наукових, психологічних. Читання було справді абсолютно обов'язковим.

Сьогодні ситуація зовсім інша: читання, за фактом, перестало бути основним каналом, яким тече інформація. Сьогодні можна бути чудово освіченою людиною, не прочитавши у своєму житті практично нічого.

В одному із інтерв'ю Юрія Іздрика можна почути слова: «Я не вважаю, що всі повинні читати, не всі потребують читання, талант читача, як і талант письменника – це така дименція, яка є далеко не в усіх. Я знаю сотню людей, які прочитали більше сотні книг, але при цьому залишаються повними ідіотами і я знаю, може, з десятків людей, які реально (не метафорично) не

прочитали за життя жодної книги, при цьому є людьми, які «вкuryють» реальність і розуміють, що відбувається в світі» [34].

І це справді так, у сучасному світі значно більше джерел інформації, ніж було раніше. І цей факт, можливо, певною мірою, робить сучасну літературу менш важливою, але зовсім не тому, що вона «гірше» класичної. А просто тому, що змінився читач, точніше навіть не так – читачів стало менше. Відповідно зменшився попит на літературу.

Причина цього – поява нових видів розваг. Сучасні діти, наприклад, з куди більшим задоволенням пограють у комп'ютерні ігри, ніж читатимуть книги.

І, можливо, тут навіть є вина сучасної системи освіти. Дітей змушують читати твори, до яких вони ще духовно та інтелектуально не готові. Школярі просто не розуміють, про що йдеться у тій чи іншій книзі. Але у них не залишається вибору – вони читають через силу. Так і зароджується ненависть. Але тільки варто їм знайти книгу до вподоби і ситуація кардинально змінюється.

І, на мою думку, сучасна література й покликана вирішити цю проблему. Діти із більшим задоволенням читають книги про Гаррі Поттера, вампірів або яких-небудь інших малозрозумілих для дорослих вчителів героїв. Якщо говорити про зарубіжну літературу, то тут навіть ті ж манги мали б більшу користь, ніж, скажімо, якийсь роман японського автора-класика.

А ми, стверджуючи, що це не класика, а література, що проходить, пропускаємо повз те, що допомогло б краще зрозуміти дітям їх самих.

Безумовно, основу програми з літератури повинні складати класичні твори, які організують емоційно-моральний потенціал у школі.

Адже перш, ніж читати твори сучасних письменників, треба виховати смак, розуміння того, що таке справжня література, стиль, мова. А в цьому може допомогти лише класика.

« Медіа транслює ті ідеологічні принципи, які адресат зчитує відповідно до кодів, що беруть початок у його соціальному статусі, рівні освіти та актуальних настроях у суспільстві » [29].

Умберто Еко мав на увазі, що важливо не те, що написано в тексті, що хотів сказати автор, але важливо лише те, що читач може прочитати.

Як вчить нас філософ Ролан Барт: « Автор помер у той момент, коли книга виходить із друку, автор втрачає над нею якусь владу » [2, с. 241]. Нині навіть не можна сказати, що автор краще знає, що він написав – ні, краще знає кожен окремий читач.

Більше того, у читача зараз з'явився голос. Читачі отримали можливість висловлювати свою думку публічно. Ми всі пишемо у соцмережах, залишаємо відгуки на сайтах магазинів. І люди зовсім не соромляться висловлюватись на тему, наприклад, класики. Їм більше не соромно зізнаватись, що вони щось не читали або їм щось не сподобалося. Вони не бояться висловлювати свою думку, думку та інтерпретації.

Ми живемо у ХХІ столітті. Це час інформаційних технологій. Підійшов до комп'ютера, натиснув потрібну кнопку та отримав інформацію. Але хіба це може замінити читання книги? Ні. Книга – це мудрість людства, це банк досвіду, який збирався століттями. Тому користь читання очевидна. Читаючи ми підвищуємо свій інтелект, розвиваємо пам'ять, вчимося аналізувати отриману інформацію, а потім застосовувати її в житті.

Тож чи потрібно читати сучасну літературу? Потрібно і необхідно! А особливо дітям, адже майбутнє нації в першу чергу та Всесвіту загалом – в їхніх руках («руки» тут вжито в метафоричному сенсі).

Сучасну літературу потрібно читати, тому що мислення буває різним: як раціональним, так образним та чуттєвим. А відповідають них різні півкулі мозку. У житті вони гармонійно доповнюють одне одного, оскільки людина з аналітичним складом розуму неспроможна без мистецтва не збожеволівши, і навпаки, – представники мистецтва повинні володіти раціональністю та математичною логікою. Якщо технічні науки розвивають свою частину мозку

та психіки, то мистецтво, відповідно, свою. Художня література оперує образами, тому є мистецтвом – звідси й навіщо її треба читати.

Існує стереотипна думка, що в школі потрібно вивчати усталені, тобто відібрані не одним поколінням читачів імена та тексти, а сучасні автори під цей критерій точно не потрапляють. Та й що, власне, це таке – сучасна література, єдиної думки нема. Одні дослідники кажуть, що це література з початку перебудови до сьогодні. Інші наполягають, що це написане після перебудови до сьогодні. Треті пропонують захопити ще й 70-ті роки минулого сторіччя. А поки всі сперечаються, у школі як сучасну літературу пропонують таких письменників, як С. Жадана, Ю. Андруховича, О.Забужко, Ю. Іздрика та ін.

Для самостійного читання програма для 11 класу із української літератури пропонує такі твори сучасної літератури: Ю.Андрухович «Рекреації», «Московіада», «Дванадцять обручів»; С.Андрухович. «Фелікс Австрія»; М.Матіос «Армагедон уже відбувся», «Москалиця»; Ю.Іздрик. «Воццек». А також деякі інші тексти сучасних українських авторів.

Однак, варто звернути увагу, що програма пропонує ці тексти лише для самостійного читання. А під час уроку сучасна література розглядається дуже поверхнево. І це, на нашу думку, проблема, яка потребує швидкого вирішення.

Провівши опитування в одинадцятому класі щодо того, наскільки учням цікаві/ нецікаві твори, запропоновані в програмі із української літератури, я почула відповіді, які можна об'єднати в спільне трактування: «Деякі цікаві, деякі ні, оскільки більшість творів мають схожу проблематику та споріднену тематику – більше того повторюються навіть імена головних героїв».

Якщо поставити сучасному учню запитання «Якою він бачить українську літературу?», то ймовірніше за все відповідь буде стосуватися зображення страждання українського народу. А хіба Україна – це нація, яка приречена на страждання?

Звичайно, зображення цієї сторони українського народу, однозначно має сенс. Бо як би там не було, все пізнається в порівнянні. Але звідси випливає наступне питання: «З чим порівнювати?».

Чинна програма з української літератури пропонує лише один урок в одинадцятому класі, присвячений вивченню сучасної літератури: «Постмодернізм і постпостмодернізм».

У підручнику Авраменка «Українська література для 11 класу» можна побачити розділ «Сучасна українська література», де подано таку тему «Література масова й елітарна. Постмодернізм» – в цій темі вивчаються два поетичні твори Юрія Андруховича – «Пісня мандрівного спудея» і «Астролог», а також оповідання сучасної української письменниці Галини Пагутяк «Потрапити в сад».

Для порівняння відкриваємо підручник із зарубіжної літератури. Бачимо розділ «Сучасна література в юнацькому читанні». В розділі подано три автори: кримськотатарський письменник Таїр Халілов (повість «До останнього подиху»), американський Джон Грін (роман «Провина зірок»), австралійський Маркус Френк Зузак (роман «Крадійка книжок»).

Ситуації однаково плачевні, як в українській літературі, так і в зарубіжній.

Який виходить цікавий парадокс: сучасні діти без сучасної літератури. Але ж урок літератури має стати уроком життя: через літературний твір ми звертаємося до досвіду інших людей. І чи не логічніше розглядати проблеми сучасного середовища, яскраво виражені саме у постмодерністських творах. Адже такі моделі дітям буде легше приміряти «на себе». У постмодерних персонажах їм буде легше побачити себе, адже такі герої зображують сучасну людину, а діти ХХІ століття і є тими новітніми людьми.

Все вищесказане жодним чином не применшує важливості класичної української літератури. Адже без неї не було б сучасної. Все має свої причинно-наслідкові зв'язки і ніщо не виникає з нічого. Відповідно, щоб прийти до постмодернізму, треба було пройти через всі попередні

літературно-мистецькі напрями. І постмодернізм не є чимось окремим, самим по собі сформованим. Він і є тим наслідком завершення модернізму (а модернізм, в свою чергу, – наслідком завершення реалізму і т.д). Тож все, що було «до» формує підґрунтя для того, що буде «після». І якщо вірити Едварду Лоренцу і його «ефекту метелика», то викинувши з історії один із літературно-мистецьких напрямів, то кожний наступний вже не буде таким, яким ми його знаємо.

Єдине що – хотілося б бачити у програмі з української літератури більше сучасних авторів та їх текстів. Можливо, саме вони стануть тією «особливою книгою», прочитавши яку, учні назавжди закохаються в українську літературу? А таких книг є чимало і в С. Жадана, і в Ю. Андруховича, і в С. Андрухович, і в А. Любки, і в Ю. Іздрика. Але, на жаль, багато учнів навіть не знайомі з іменами цих неймовірно талановитих сучасних українських авторів. І про Жадана більшість скажуть, що це фронтмен гурту «Жадан і Собаки», аніж, що це автор таких книг, як «Інтернат» (2017 рік), «Антенa» (2018 рік) чи «Хлібне перемир'я» (2020 рік).

3.2. Розробка уроку з позакласного читання для учнів одинадцятого класу на тему: «Абсурд як об'єкт авторської рефлексії в романі Ю. Іздрика «Воцек&Воцекурсія».

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ З ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

ТЕМА: «Абсурд як об'єкт авторської свідомості в романі Ю. Іздрика «Воцек Воцекурсія».

МЕТА: навчальна: ознайомити старшокласників із прозовим доробком Юрія Іздрика; дослідити засади його прозопису на прикладі роману «Воцек&Воцекурсія»; з'ясувати особливості художнього втілення явища абсурду; **розвивальна:** сприяти розвитку культури мовлення, чіткості та точності думки, формувати критичне мислення та здатність відчувати красу

ідеї, сформувавши в учнів навички самостійної науково-практичної та дослідницько-пошукової діяльності, розвивати інтелектуальне мислення, сприяти розвитку творчих здібностей; **виховна:** сприяти розвитку світогляду, розвивати естетичні уявлення і художній смак, розвивати вміння чітко формулювати свої думки, розвивати творчий підхід до вирішення різноманітних задач.

Основні завдання:

Завдання вчителя	Завдання учня
Сприяти мотивації	Бажання пізнавати нове
Підвищити рівень самоосвітньої активності учнів	Практичне застосування досвіду учнями
Забезпечити контроль за процесом навчання	Проявити креативність
Створення ситуації успіху	Прагнення до успіху

Тип уроку: урок формування та вдосконалення вмінь та навичок

Епіграф:

Сон – це приховані маленькі двері душі, які ведуть у найпотемніші та найбільш сокровенні куточки душі та відкриваються в космічну ніч.

Карл Густав Юнг

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Вмикається психоделічна мелодія. Учні пропонуються закрити очі та запам'ятати те, що виходить із потемних куточків свідомості в перші хвилини, як тільки пролунала мелодія. Потім запропонувати

перенести на листок свої думки або у текстовій формі, або в образній на вибір.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учень або учениця читає записаний на дошці епіграф, слова відомого швейцарського психоаналітика, філософа культури Карла Густава Юнга. Після чого учням пропонується дати відповідь на питання: «Про що свідчать хворобливі сновидіння персонажа у романі «Воцтек&Воцкекургія»? Яку функцію вони виконують у творі?»

Ймовірна відповідь: хворобливі сновидіння Воцтека є свідченням того, що герой страждає відчуттям тривожності.

Далі учні по черзі підходять до дошки і пишуть асоціації до слова «Абсурд».

Ймовірні слова: марення, трагічна реальність, безглуздість, фантастика, сон, страхіття.

А ось наскільки абсурдна чи реальна ситуація, описана в романі, ми і дізнаємося на сьогоднішньому уроці.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Слово вчителя: на минулому уроці ми з вами говорили про постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 1990-х років.

На сьогоднішньому уроці ми поговоримо про одного із найбільш яскравих представників українського постмодернізму – Юрія Іздрика. А саме про його надзвичайно цікавий роман «Воцтек&Воцкекургія» та прояви феномену абсурдизму в ньому.

Повідомлення про письменника:

Юрій Романович Іздрик (16 серпня 1962, Калуш) – український прозаїк, поет, культуролог, автор концептуального журнального проєкту «Четвер» (на екрані демонструється портрет письменника). Живе і працює у Калуші. Автор повісті «Острів КРК» (1994), поетичної збірки «Станіслав і 11 його визволителів» (1996), романів «Воцтек» (1997), «Подвійний Леон» (2000) і «АМ™» (2004), збірки есеїв «Флешка» (2007), «Таке» (2009), низки повістей, оповідань, статей із культурології та літературознавства. Ю. Іздрик – один із творців станіславського феномену (на екрані подано пояснення терміну «Станіславський феномен» – феномен наявності у місті Івано-Франківську групи письменників та художників, у творчості яких найбільш рафіновано були представлені цінності знакового списку українського постмодерного дискурсу).

1997 року з'явився окремою книгою роман «Воцтек» – квінтесенція дотихчасових художніх пошуків Ю. Іздрика, що має виразні ознаки вичерпаності певних прийомів та знахідок.

Про себе Іздрик найчастіше говорить так: «Я людина твердих, майже незламних принципів, котрі постійно порушуюю», що підтверджується й цитатою з «Воцтека»: «...проблема винищення мудаків не є вже такою складною. Власне кажучи, вона є есхатологічною проблемою, адже мудаки – практично всі»

А зараз пропоную вам прослухати аудіозапис уривка з опери А. Берга «Воцтек» з проєкцією на роман Ю. Іздрика, після чого перейти до виконання вступних, тренувальних та творчих вправ.

IV. ВСТУПНІ ВПРАВИ

Складання візитної картки твору

Відомості про твір	Відповідь
Назва твору	«Воцтек&Воцтекургія»

Автор	Іздрик Ю.Р
Рік написання	1997 рік
Історія написання	Новий «Воцтек» – четвертий за послідовністю. Першим був історично задокументований Йоганн Христіян Войцек, який 1821 р. в Ляйпцигу з ревнощів убив свою коханку. Другим «Войцеком» став драматичний фрагмент німецького письменника, лікаря та публіциста–радикала Георга Бюхнера (1813-1836). Ю. Іздрик у своєму «Воцтеку» зберігає кілька бюхнерівсько-бергівських сюжетних мотивів.
Тема	Зображення історії життя та кохання героя, що передається за допомогою фрагментів снів та марень
Проблематика	проблема людини в абсурдному світі, проблема життя та смерті, проблема вільного вибору.
Ідея	Пошуки власного «я», прагнення розв’язати найважливіші проблеми буття.

V. ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

Заповнення таблиці «Відмінності експресіонізму й абсурдизму»

Особливості	Експресіонізм	Абсурдизм
Сюжет	Сюжетність прози	Відсутність розвитку сюжету
Формально-стилістичні засоби	Оновлення формально-стилістичних засобів, художньої образності та виразності, часом непокєднєваних між собою, як глибокий ліризм і всеохоплюючий пафос	Поєднання різних стилів оповіді з метою гротескної демонстрації абсурдності буття
Синтаксис	Впровадження нових версифікаційних синтаксичних форм	Версифікація і порушення синтаксичних норм
Предмет дослідження	Зацікавленість глибинними психічними процесами	Заглибленість у сферу підсвідомого
Тематика	Зацікавленість громадянською темою	Розгалужений темарій: суспільно-політичне, суспільно-побутове життя тощо.

Образи	«Нанизування» різноманітних образів	Виникнення унікальних образів і категорій
Співвідношення факторів свідомого і підсвідомого	Свідома деформація картин дійсності, оперта на принцип суб'єктивної інтерпретації	Алогізми і парадокси виникають внаслідок діяльності адепта із «кризовою» свідомістю

**Вправа «Знаходження в тексті прикладів основних прийомів
абсурдистського тексту»**

Прийом	Приклад
Використання парадоксів	алогізмів, « Прошу тебе, проси страху. Не проси радості і не проси щастя, бо радість і щастя скороминущі, і єдино страх швидкоплинності пом'якшить для тебе несподіванку біди та розпачу, котрі прийдуть неодмінно » [22, с. 61].
Дії персонажів випадкові	« Приходить Пуцик. Ховає під ріденькими вусами коротку – як у княжної – губу. Здебільшого мовчить. Чого приходить – невідомо. Я потай длубаюся в носі. Він, здається, теж. Прощаємося мирно. «А посмішка в нього – щирозолота» » [22, с. 53].

Повторюваність і варіативність ситуацій	« Або ж – кількість варіантів безконечна – ти міг відчутти майже потойбічний і мало не райський спокій, утікаючи від маньяка-убивці і потім помираючи під його ножом (немилосердним, уточню, ножом, що раз за разом простромлював і роздирав твою плоть, краяв її на дрібні шматки і знову й знову колов і різав навіть тоді, коли в цьому вже не було жодної потреби » [22, с. 44].
Мовні і мовленнєві аномалії	« Ніхто не уникне піску у шкарпетках – то ноги стираються в порох і пил.(Полинових могил) » [22, с. 71].

VI. ТВОРЧІ ВПРАВИ

Розв'язати кросворд та знайти зашифроване слово

Запитання:

1. Чим завершуються обидва розділи «Воццека»?
2. Яку заміну реальності знаходить Воцcek у першому розділі?
3. Один із страхів Воццека
4. Психологічний процес, який відноситься до захисних механізмів психіки, в результаті якого внутрішнє помилково сприймається як таке, що відбувається ззовні (психологічна ...)
5. Яку назву має другий розділ роману?
6. Хто автор «Воццека»?

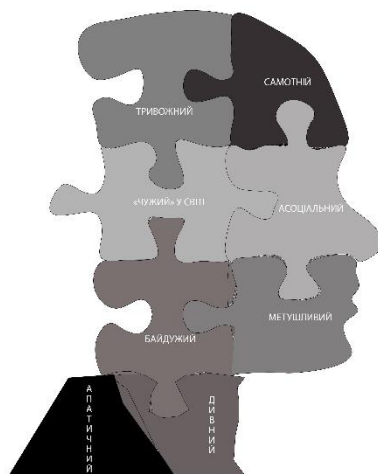
1							
				2			
			3				
4							
				5			
6							

Відповіді:

1. Молитвою
2. Сон
3. Соціум
4. Проекція
5. День
6. Іздрик

Зашифроване слово: Воццек

Вправа «Створення психологічного портрету Воццека»

Як ви думаєте, чому при створенні портрету Воццека слід використовувати гаму із чорно-білих кольорів?

VII. РОБОТА ЗІЗ СЛОВНИКОМ

Абсурд – це поняття інтелектуальної традиції, яке виражає зворотний бік сенсу, його перетворену форму (контрсенс) або його відсутність (безглуздість). Найчастіше поняття абсурду застосовується стосовно будь-якого висловлювання, феномену, явища, ситуації, діяльності чи поведінки.

ПЕРЕВІРКА ЗАСВОЄНИХ ЗНАНЬ

Запитання для перевірки:

1. Проблематика роману «Воццек» Юрія Іздрика полягає в тому що...? А також назвіть основні прийоми, які автор використовує для вирішення цих проблем?
2. Яким постає світ очима Воццека? Як ви думаєте, чому герой здатний так тонко відчувати нюанси реального світу?
3. Як текст роману трактує ім'я головного героя? Знайдіть відповідний приклад в романі.
4. Яким чином в романі представлено варіативність буття?
5. Що таке екзистенціалізм? Як у творі представлені мотиви екзистенціалізму?
6. На вашу думку, чому автор обидва розділи завершує молитвами?
7. Спробуйте пояснити семантику назв першого та другого розділів роману. Які перевтілення відбуваються з героєм у кожному розділі?

VIII. ПІДСУМКИ УРОКУ

Слово вчителя: сьогодні на уроці ми з вами побачили «постмодернізм в дії». Адже роман «Воццек&Воццургія» – яскравий приклад того, яким повинен бути постмодерністський текст. І я дуже сподіваюся, що ваше

знайомство із таким цікавим мистецьким напрямом як постмодернізм, не обмежиться сьогоднішнім уроком і лише одним текстом одного автора. Ви – сучасне покоління, для якого пробачливо не захоплюватися класикою, але ігнорування сучасного – для вас уже гріховне.

ІХ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати проєкт на тему: «Прозова творчість Ю. Іздрика в критиці»

3.3 Розробка виховного заходу для учнів одинадцятого класу на тему: «Постмодерністський (Не)герой в контексті літератури та кіномистецтва.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тема: Герой постмодернізму в контексті літератури та кіномистецтва.

Мета: поглибити знання учнів щодо поняття «Постмодерністський герой», викликати в них інтерес до читання сучасної літератури; розвивати навички образного та логічного мислення, пам'ять, уміння висловлювати власні думки і виховувати загальнолюдські моральні якості, розвивати естетичний смак.

Форма проведення: брейн-ринг.

Обладнання: презентація, роздатковий матеріал.

Місце проведення: класна аудиторія.

Клас: 11

Хід заходу

I. Вступне слово вчителя.

Важливими формами пізнання дійсності є наука і мистецтво, зокрема художня література. Література відображає й осмислює життя, природу, суспільство. Як зауважив відомий митець Іван Франко: Сьогодні все, що

тільки можемо спостерігати в природі і в суспільстві, може бути предметом поезії...».

II. Розминка (5хв.).

Учні повинні поділитися на 2 команди. Кожна команда представляє капітанів, свою назву команди та девіз.

Представлення журі.

III. Брейн–ринг (10хв).

Запитання для I команди.

- 1.Що таке постмодернізм?
2. Як філософи-постмодерністи характеризують людську свідомість?

Запитання для II команди.

- 1.Назвіть найхарактерніші риси постмодернізму.
- 2..Які риси притаманні героєві літератури постмодернізму?

Виступи учнів:

Команда №1

Учень 1: Постмодернізм – це загальна назва всіх новітніх тенденцій у літературі, а також у філософії та мистецтві, які з'явилися після модернізму та авангардизму. Для постмодернізму характерні цитування, переінакшення, ремінісценції, постійно перетрушують «багаж» культури.

Учень 2: За постмодерністською філософією, свідомість характеризується плюралістичністю, та антидогматичністю, джерело прогресу – у відмові від вибору. За Ж. Ф. Ліотаром, головне у постмодернізмі – це розпад, руйнування єдності, відсутній цілісності, множинність як головна умова існування.

Команда №2

Учень 1: Для літературних творів постмодернізму характерні орієнтованість на елітарного й масового читача водночас; естетичний плюралізм, вираження інтертекстуальності та схильність до еkleктики, наявність іронії.

Учень 2: Герой постмодерністської літератури – це особа, яка відчувається «незатишно у холодному всесвіті» (У. Еко), є розгубленою, самотньою, така людина втратила духовні орієнтири, втратила віру в ідеалах минулого.

IV. Робота з картками (2хв).

Учням роздаються картки з іменами кіногероїв та книжкових персонажів, серед яких учасники оберуть того, хто, на їхню думку, гідний звання «герой нашого часу». Учні можуть назвати як вигаданих героїв, так і справжніх, як українських, так і зарубіжних

Інструкція до виконання завдань: ознайомтеся уважно з переліком імен. Позначте на шкалі, кого Ви вважаєте героєм нашого часу

Імена героїв	Нуль	Один	Два	Підрахуйте бали
	0	1	2	
Юрій Банзай («Культ», Л.Дереш)	0	1	2	
Серсі Ланністер («Пісня Льоду та полум'я», Дж. Мартін)	0	1	2	

Арія Старк («Пісня Льоду та полум'я», Дж. Мартін)	0	1	2	
Воцтек («Воцтек», Ю. Іздрик)	0	1	2	
Окрю Іржон «АМ™», Ю. Іздрик	0	1	2	
Орест Хомський («Рекреації» Ю. Андрухович)	0	1	2	
Люк Скайвокер	0	1	2	
Фродо Беггінс	0	1	2	

Підрахуйте бали за шкалою:

Нуль (0) – параметр «Герой нашого часу» відсутній

Один (1) – параметр «Герой нашого часу» присутній, але не цілком задовольняє

Два (2) – параметр «Герой нашого часу» цілком задовольняє

V. Бесіда

Поклоніння кумирам, наслідування ідеалів – закономірний етап у розвитку особистості та невід'ємна частина молодіжної культури. Тому в ході виховного заходу дайте, будь ласка, відповідь на запитання: «Хто вам цікавий як особистість?».

«Не сотвори собі кумира» – так говорить одна із біблійних заповідей. Але якщо чесно, наше життя схильна до впливу інших людей. Насправді, у всіх нас є кумири, або просто люди, якими ми захоплюємось або просто цікавимося. Іноді це відомі на весь світ особистості, іноді кіногерої, іноді літературні персонажі відпоо кіногерої. Отже, ким ви захоплюєтеся? Чи просто цікавитесь як особистістю? Чи хто вам близький за духом? Може це знамениті люди, можливо, просто невідомі люди, можливо, друзі (чому саме вони?).

VI. «Ти мені, я тобі».

Кожна команда придумує по три запитання і задає команді-суперниці. Якщо команда-суперниця не дає відповіді, відповідає та команда яка задавала питання.

Запитання команди №1 для команди №2

1. Назвіть суспільно-історичні або культурно-філософські фактори розвитку постмодернізму в художній літературі.
2. Дайте визначення постмодернізму.
3. Чому Мілорада Павича (сербського письменника) називають «першим письменником третього тисячоліття»?

Запитання команди №2 для команди №1

1. Дайте пояснення словам Патріка Зюскінда з приводу написання «Запахів...»: «Написати такий роман жахливо. Я не думаю, що зроблю це ще раз».
2. Доведіть, що роман Юрія Іздрика «Воццек» – це постмодерністський твір.
3. Як ви розумієте слова Рея Бредбері щодо повісті-притчі Річарда Баха «Чайка на ім'я Джонатан Лінгвістон»: «Ця книга Річарда Баха діє відразу в двох напрямках. Вона надає мені почуття польоту і повертає мені молодість».

VII. Підбиття підсумків.

Оголошення результатів конкурсів. Визначення команди – переможниці.
Нагородження.

VIII. Заключне слово вчителя.

Сьогодні ми не тільки виявили переможця гри, а й дізналися багато нового і цікавого.

Навіщо нам аналізувати сучасного персонажа? На основі прийняття образу справжнього героя, ви зробите для себе висновки, яких героїв слід вважати позитивними, а яких негативними. Адже приклади позитивного досвіду героя, якому хочеться наслідувати, показ сильної, мужньої, духовно багатой, чесної людини, повинні стати для вас сенсоутворюючими векторами у формуванні вашої особистості.

Тож сподіваюся, що сьогоднішній захід змусить вас замислитися над тим, якими героями ви хочете стати у власному житті. Адже, як говорив Шекспір «Життя – театр». І лише вам вирішувати хто буде головним героєм у вашій п'єсі.

Література

1. Затонский Д. Закономерно ли возникновение постмодернизма?. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2002. С. 79–85.
2. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов. 2001. 284 с
3. Ковбасенко Ю. Література постмодернізму: по той бік різних боків. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2003. С. 2–13
4. Краткий словарь основных понятий постмодернизма. Лицейское и гимназическое образование. 2004. С. 52–54.
5. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм. напрям? Стиль? Метод?. 2001. С. 39–46.
6. Левчук Б. Історія світової культури. Навчальний посібник. 2000. 520 с.

Висновки до III РОЗДІЛУ

Отже, ми дійшли до висновку, що сучасне суспільство без сучасної літератури набуває ознак парадоксальності. Адже неможливо сучасній людині ігнорувати літературні надбання своєї епохи. Це те саме, що жити в XXI столітті і не користуватися сучасними технологіями.

А навіщо в школі вивчати творчість саме Юрія Іздрика? А все тому, що Роман «Воццек» здатний показати всю естетику українського постмодернізму. Цей роман є прикладом того, як повинен виглядати сучасний текст. Краще учням один раз прочитати цей роман, ніж десятки разів намагатися зрозуміти, що таке постмодернізм за допомогою «сухої» теорії. «Постмодернізм в дії» можна простежити на сторінках Іздрикового «Воццека».

І хоча в чинній програмі з української літератури для одинадцятого класу відсутня тема, за якою ми підготували конспект уроку, нехай тут спрацює ефект матеріалізації думок, а як відомо однієї візуалізації для цього недостатньо, тож ми і спроектували її в текст з надією на те, що найближчим часом конспект такого уроку буде мати своє застосування на практиці.

Висновки

На підставі зробленого нами дослідження, можна зробити наступні висновки: основними онтологічними параметрами постмодерного героя є екзистенційна проблематика, напружена увага до вторинного, а також явище відчуження особистості від своїх внутрішніх переживань, що викликані неадекватним сприйняттям людиною своєї особи. Основними екзистенційними проблемами є проблема абсурдності світу, проблема свободи (несвободи), проблеми вибору, страху та смерті.

У цій роботі ми спробували розкрити проблеми розвитку сучасної української літератури, виокремити її основні тенденції, принципи та структуру. Важливим для нашого дослідження було питання достовірності і самостійності цих процесів. Зокрема це стосувалося розвитку постмодернізму в Україні.

Сучасній українській літературі характерне зниження патріотично-морального пафосу, що було характерно для соцреалізму. Якщо класична та радянська література характеризувалася політичною ангажованістю та визнанням певної виховної соціальної ролі, то в сучасній літературі значно зменшилася потреба в таких функціях соціального опору. Для сучасних літературних творів характерна іронія, переоцінка цінностей, а також звернення до тих тем, які заборонялися у радянські часи.

Більш конкретно у проведеному дослідженні розглянуто специфіку постмодерністського (не)героя, а саме на прикладі прози українського письменника-постмодерніста Юрія Іздрика.

Юрій Іздрик – це один із найцікавіших письменників, який почав писати у часи так званого «Післячорнобильського періоду». Отже, не дивно, що його творчість користується популярністю як серед читачів, так і серед літературних критиків. Це зрозуміло, адже герой Іздрикової прози – це неймовірно цікавий персонаж, це особа, яка перебуває в двох крайностях одночасно: крайність реальності і крайність ірреальності, психічної норми і

хвороби, а сама особистість то розпадається на множини, то навпаки замикається в цілісність.

Автор своєю творчістю демонструє український постмодернізм. Його тексти включають практично всі характерні ознаки цієї літературної епохи:

- Іронічність та пародійність
- Запозичення та перегуки на сюжетно-композиційному, образному та мовному рівнях
- Використання ігрового стилю
- Химерне переплетення різних стилів оповіді

Протагоніст Іздрикової прози – це не (не)герой, а гра (інтелектуальна, лінгвістична). Ця персона не несе функціонального навантаження в соціумі, їй важко налагодити стосунки з іншими людьми. Й існує такий герой зазвичай у власному світі, світі своїх мрій, наповненому гротескними формами.

Усі досліджені романи Іздрика демонструють мовленнєві прогулянки. Іздрик акцентує увагу на письмовій мові, бо, на його погляд, на відміну від усної, вона не є справжньою, адже спочатку вимовляли слово, а потім записували, тексти є лише відображенням звуків і суті мови. Сказане слово сприймається на слух, тому воно наділяється неповторністю, що гарантує його достовірність. Крім того, тексти є візуальною імітацією мови, яку можна перечитувати до нескінченності. Письменник, який вірить у таке твердження, безсумнівно, вступить у конфлікт із процесом письма, як він представляє його у своєму письмі. Іздрик заходить так далеко, що проголошує письмову мову своїм ворогом:

« Ворогів у мене не так вже й багато. Принаймні їх можна перелічити на пальцях руки. Якщо мати так багато пальців і так багато рук. Отож ворогів у мене рівно 32. Пом'янемо їх поіменно: А., Б., В., Г., Д., Е., Є., Ж., З., И., І., Ї., Й., К., Л., М., Н., О., П., Р., С., Т., У., Ф., Х., Ц., Ч., Ш., Щ., Ю., Я., Ъ. Або так: «а», «б», «в», «г», «д», «е», «є», «ж», «з», «и», «і», «ї», «й», «к», «л», «м», «н», «о», «п», «р», «с», «т», «у», «ф», «х», «ц», «ч», «ш», «щ», «ю», «я», «ъ». Навіть

поодинокі вони становлять грізну силу. А разом вони просто непереможні. Або так: «Н., Е., П., Е., Р., Е., М., О., Ж., Н., І.» [23, 104 с.].

У своїх роботах Ю. Іздрик показує зовсім новий тип героя, душевнохворого, незбалансованого. Автор описує боротьбу персонажа з нестерпним болем. Таким чином, Іздрик робить акцент на героєві, який не є ідеальним.

У текстах Ю. Іздрика домінує реалізація тілесного і духовного буття, які є нероздільною текстовою єдністю, при чому часто духовне буття є зображенням підсвідомих процесів (переважно у вигляді сну). У полі уваги Іздрика знаходиться відтворення буття природного, яке набуває найбільш яскравого вираження в романах у зображенні стихій природи (вода і вогонь).

У цій роботі проаналізовано специфіку постмодерністського (не) героя на прикладі трьох невеликих за обсягом текстів:

- 1) «Воццек»
- 2) «Подвійний Леон»
- 3) «АМ™»

І, підводячи підсумки, можна сказати, що всі ці твори описують одного персонажа: особу із справжнім буттям. Складним, але справжнім, оскільки фактично вони не імітують позатекстову реальність, а є тим, чим (ким) вони є насправді.

Принципово важливим для цього дослідження було накопичення матеріалу, вивчення якого допомогло ґрунтовно розкрити питання розвитку постмодернізму в Україні. Найбільш корисними виявилися роботи О. Бойченка, С. Бук, Т. Гаврилова, Я. Голобородька, Т. Гундорової, І. Косаревої.

Загалом герої Іздрикової прози – це ніщо інше, як фантоми, взаємозамінні двійники та клони, які спочатку помирають в одному епізоді, а потім воскресають у наступному. Усі вони настільки маловиразні, що не встигають викликати у читача співчуття, любов чи зацікавлення.

У висновку відзначимо, що у роботі розглянуто методичні аспекти теми. Нами було розроблено конспект уроку з позакласного читання для учнів

одинадцятого класу на тему: «Абсурд як об'єкт авторської свідомості в романі Ю. Іздрика «Воцек&Воцкекурсія», а також конспект виховного заходу для учнів одинадцятого класу на тему: «Постмодерністський (не)герой в контексті літератури та кіномистецтва».

Обидві розробки можна використовувати на практиці у ЗЗСО, за їх допомогою можна розвинути в учнів інтерес до сучасної української літератури, а також познайомити старшокласників із літературним напрямом постмодернізмом.

Розробка конспекту уроку покликана ознайомити старшокласників із прозовим доробком Юрія Іздрика. На мою думку, сучасна українська література без цього імені вже була б неповноцінною і якщо говорити про українську постмодерну літературу в школах, то неможливо оминати творчість цього автора. На прикладі роману «Воцек&Воцкекурсія» можна показати учням майже всі риси постмодернізму і тому актуальність цієї теми для ЗЗСО навіть неможливо спростувати.

Розробку конспекту виховного заходу створено з метою поглибити знання учнів щодо поняття «Постмодерністський герой», оскільки це поняття є малорозглянутим у школах, але, на мою думку, досить корисним з точки зору теорії літератури. Також подібний виховний захід покликаний виховувати загальнолюдські моральні якості: знайомлячись із постмодерністським героєм, учні можуть порівняти його із собою. Адже сучасні учні – це ті люди, свідомість яких формується під впливом постмодерністського світогляду. Тобто вони є постмодерністськими (не)героями власних чудернацьких життів.

Також було проведено анкетування серед учнів 11 класу щодо того наскільки їм цікаво/ не цікаво читати українську літературу. Результати цього анкетування можна переглянути у додатках. [Додаток 1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адрейчик М. Інтелектуал як герой української прози 90-х років ХХ століття. Піраміда. Львів, 2014. 188 с.
2. Барт Р. Семіотика, Поетика (Вибрані роботи). Москва, 1994. 616 с.
3. Бідзіля Ю. Філософія комунікації постмодернізму в «Записках українського самашедшого» Ліни Костенко. Наук. вісник ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації, 2012. 151–156 с.
4. Бойченко О. Подвійний ловець / Четвер. – 1992. – № 1.
5. Бондар А. Іздрик неканонічний. Дзеркало тижня. 2002. 8 с.
6. Бондар-Терещенко І. Чарівні розчарування (Рецензія: Іздрик. АМтм: Новели) / Кур'єр Кривбасу. 2006. № 197. 187–195 с.
7. Бондар-Терещенко І. Лікування слововиверженням: Рец.: Іздрик. Воццек. Ів.-Франківськ: Лілея-НВ, 1997 / Літ. Україна. 1998. № 14.
8. Бук С. Форми нарації в романі Іздрика «Подвійний Леон». Слово і час. 2006. 63–67 с.
9. Вайнштейн О. Постмодернізм: історія или язык? Вопр. філософії. 1993.
10. Гаврилів Т. Світ як анекдот. До фразеології українського літературного постмодерну / Гаврилів Т. Знаки часу: Спроба прочитання. Ів.-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 185–194 с.
11. Гачев Г. Жизнь художественного сознания: Очерки по истории образа. 169 с.
12. Голобородько Я. Іздрик-гейм. Реінкарнація образів / Голобородько Я. Артеграунд. Український літературний істеблїшмент. К.: Факт, 2006. 133–139 с.
13. Гребенюк, Т. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). Запоріжжя. 2007.
14. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. К. : Критика, 2005. 105–107 с

15. Даниліна О. Проблема буття в прозі Ю.Іздрика / Акт. проблеми слов'ян. філології: Міжвуз зб. наук. ст. Ніжин: «Аспект-Поліграф», 2008. Вип. 17. 340 – 345 с.
16. Джеймисон Ф. Постмодернізм, или Культурная логика позднего капитализма. / Ред. А. Олейникова. М.: Изд-во ин-та Гайдара, 2019. 816 с
17. Дубинянська Я. Юрко Іздрик: повернення «хрещеного батька» / Дзеркало тижня. 2005. 23 грудня. № 49.
18. Еко У. До питання про тактику ведення семіологічної партизанської війни. 1967.
19. Єшкілев В. Лицар проти жерця: Типологія трьох феноменів / Плерома. 1996. Ч. 1–2.
20. Жадан С. Іздрик газований, слабоалкогольний (Іздрик. Подвійний Леон. Ів.-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. № 3.
21. Жулинський М. Чи відчуваемо ми катастрофу в простій українській душі? / Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях. 2001. № 2. 50–64 с.
22. Іздрик Ю. Воццек&Воццекургія. Львів : Кальварія, 2002. 61 с.
23. Іздрик Ю. Номінація. Видавництво Старого Лева. Львів, 2016. 6-498 с
24. Іонеско Е. Есть ли будущее у театра абсурда? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ecdejavu.net/a/Absurd.html>.
25. Ишанова А. Принципы лудизма от барокко до постмодернизма.
26. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде 1989. 222 – 318 с.
27. Косарева Г. С. «Воццек» Ю. Іздрика як літературний і віртуальний текст крізь призму постмодерністської тілесності
28. Косович Л. Додаток (Постскрипт. Коментар. Примітки). Іздрик. Подвійний Леон. Івано–Франківськ: Лілея, 2000. 176–199 с.
29. Крайтон М. Штамм Андромеды. 1992. 173 с.
30. Кьеркегор С. Страх и трепет, 1993. 15 – 112 с.
31. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм. напрям? Стиль? Метод?. 2001. 39–46 с.

32. Лиотар Ж. Состояния постмодернизма. М, 1998.
33. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения.
34. Мазепа А. Інтерв'ю про літературу, музику, зомбі та особисту формулу любові. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kalushfm.com.ua/news/kalush-ta-kaluskiy-rayon/yuriy-izdrik-znovu-dav-velike-intervyu-pro-literaturu-muziku-zombi-ta-osobistu-f>
35. Маньковская Н. От модернизма к постмодернизму vis постмодернизм.
36. Мейлах Б. Взаимодействие искусств и задачи художественного творчества. 1964. № 3. 3–16 с.
37. Мец А. Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Специфіка постмодерністського героя у прозі Юрія Іздрика (н априкладі роману «Воцек&Воцекургія». Чернівці, 2021. 161 с.
38. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили. 288 с.
39. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. 3 с.
40. Павлишин М. Передмова «Іздрик. Воцек&Воцекургія». Львів: Кальварія, 2002. 1–6 с.
41. Паркс Т. Електронний ресурс «Навіщо читати книжки сучасних письменників?» режим доступу – <http://madan.org.il/ru/news/zachem-chitat-knigi-sovremennyh-pisateley>
42. Попіль Д. Український постмодернізм у дзеркалі медіа. Вісник. Львів, 2011. 183-187 с.
43. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література 10-11 класи. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
44. Стефанівська Л. Післямова. Іздрик Ю. «Воцек &воцекургія». Львів: Кальварія, 2002. 185-199 с.

45. Тульчинский Г. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике свободы. Вопросы философии. 1999. № 10. 35–53 с.
46. Тишківська Н. Графіка як засіб мовної гри (на матеріалі прози Юрія Іздрика). Н. Тишківська. Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження. Міжнародні наук. читання, присвячені пам'яті Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2014. 322–324 с.
47. Токмань Г. Чи знав Євген Плужник, що він екзистенціаліст?. 1999. 63 с.
48. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. М., 1994. 200 с.
49. Хоменко Г. Українська постмодерна література: світоглядно-стильові домінанти (вивчення у класах гуманітарного профілю старшої школи) / Український педагогічний журнал. 2018. № 4. 120 с. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_4_17
50. Цыбур Е. Исследование личностных особенностей людей, склонных к эмоциональной зависимости в любви и лиц, имеющих опыт эпизодического употребления психоактивных веществ. Практична психологія та соціальна робота. 2006. №1. 68–73 с.
51. Esslin M. The Theatre of the Absurd. London, 1962.
52. Reid. B. Електронний ресурс «Heroes in Literature: Types and Examples of True Literary Heroes» 2021 режим доступу – <https://therockle.com/heroes-in-literature-types-and-examples-of-true-literary-heroes/>

АНОТАЦІЯ

Мец А. Р. Специфіка постмодерністського (не)героя прози Юрія Іздрика (на матеріалі романів «Воцек&Воцкекурсія», «Подвійний Леон», «АМ™»). Методичні зауваги до вивчення теми в ЗЗСО. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Міністерство освіти і науки України, Чернівці, 2021.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаної літератури. Дослідження особливостей постмодерністського (не)героя здійснено на прикладі трьох романів українського постмодерністського автора Юрія Іздрика – «Воцек&Воцкекурсія», «Подвійний Леон», «АМ™».

У магістерській роботі розглянуто теоретичні аспекти поняття «Постмодерністський (не)герой»; досліджено особливості протагоніста прози Юрія Іздрика; представлено методичні аспекти теми для закладів середньої освіти.

У методологічному розділі розроблено конспект уроку з позакласного читання для учнів одинадцятого класу на тему: «Абсурд як об'єкт авторської рефлексії в романі Ю. Іздрика «Воцек&Воцкекурсія», а також конспект виховного заходу на тему: «Постмодерністський (не)герой в контексті літератури та кіномистецтва».

Ключові слова: *постмодерністський (не)герой, протагоніст, химерна проза, постмодерна проза, постмодерністська гра, інтертекстуальність, абсурд, смерть героя, психопатизація особистості.*

SUMMARY

A.R. Mets

The specifics of the postmodern (non)hero of prose Yuri Izdrik (based on the novels «Votsek&Votsekurgiya», «Podviinyi Leon», «AM™»). Methodical remarks to the study of the topic in secondary education institution. Yuri Fedkovych Chernivtsi National University. Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2021.

The thesis consists of an introduction, three chapters, nine subsections, conclusions to each chapter, general conclusions and a list of references.

In thesis a study was conducted the features of the postmodern (non)hero on the example of three novels by Ukrainian postmodernist author Yuri Izdrik – «Votsek&Votsekurgiya», «Podviinyi Leon», «AM™».

The paper show the theoretical aspects of the concept of «Postmodern (non)hero»; a study was conducted the features of the protagonist of prose Yuri Izdrik; considered methodological aspects of the topic for secondary education institutions.

The methodical section presents a developed outline of an extracurricular reading lesson for eleventh-graders on the topic: «Absurdity as an object of authorial reflections in Izdrik's novel «Votsek&Votsekursiya», and an outline of an educational event on the topic: «Postmodern (non)hero in the context of literature and cinema».

Keywords: postmodern (non)hero, protagonist, bizarre prose, postmodern prose, postmodern game, intertextuality, absurdity, death of the hero, psychopathization of personality.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Приклад завдань анкетування з метою виявлення зацікавленості учнів у читанні української літератури (як класичної, так і сучасної)

1. Чи є у вашій домашній бібліотеці книги із української класичної літератури?

Так

Ні

Не цікавився(лася)

2. Чи є у вашій домашній бібліотеці книги із української сучасної літератури?

Так

Ні

Не цікавився(лася)

3. Яке ваше ставлення до читання?

Подобається читати

Не подобається читати

Частково подобається

4. Яких сучасних українських письменників ви знаєте?

5. Яких сучасних зарубіжних письменників ви знаєте?

6. Хто є вашим улюбленим літературним героєм? (який це герой? З твору української літератури чи зарубіжної? З класичної літератури чи сучасної?)

7. Які ваші улюблені жанри в літературі?

Аналіз проведеного анкетування

З метою виявлення читацьких смаків учнів одинадцятого класу, було проведено опитування. Усього було оброблено 21 анкету (вік – 16-17 років, 10 осіб жіночої статі, 8 – чоловічої). Відповіді учнів на запитання анкети, допомогли скласти загальне враження про те, як старшокласники відносяться читання української літератури та читання загалом.

На перше запитання анкети «Чи є у вашій домашній бібліотеці книги із української класичної літератури?», 45% учнів відповіли – так.

В ході дослідження виявлено, що у 5 учнів у домашній бібліотеці присутні книги сучасних українських авторів. Найбільш популярними серед яких виявилися Жадан та Андрухович. У двох учнів присутні в бібліотеці книги Юрія Іздрика.

На питання «Яке ваше ставлення до читання?», на превеликий жаль, майже 65% відповідей були негативними. Однак, якщо порівнювати між ставленням до класичної української літератури та сучасної, то більшість учнів надає перевагу сучасним авторам, обґрунтовуючи це тим, що класична українська література є надто передбачуваною: тобто повторюється тематика, порушуються схожі проблеми, акцентується увага на стражданні українського народу. А сучасна література – більш близька до їхнього бачення картини світу.

